

A NÉPESSÉGNÖVEKEDÉS REGIONÁLIS KÜLÖNBSÉGEI INDIÁBAN

Németh Nándor

Kulcsszavak: India, demográfia, népességnövekedés, regionális különbségek

Keywords: India, demography, population growth, regional differences

Ha Indiára gondolunk, legtöbbünknek minden bizonnyal a „mesés Kelet” jut eszébe: felmérhetetlen kincsek, élet és halál fölött uralkodó maharadzsák, illatos fűszerekkel megrakott hajókaravánok, feldíszített elefántokat megülő kis barna emberek, abszurd istenszobrok és európai szemnek furcsa, ám mégis gyönyörű templomok, paloták. Kicsit tovább merengve sorra bevillannak a mai India színes útikönyvekben bemutatott, a nyomtatott sajtó és a különféle híradók által idézett, a televízió műsoraiban látott, esetleg iskolában tanult képei. Ahányan vagyunk, annyi félék: végeláthatatlan teaültetvények a leveleket szaporán tépdese asszonyokkal, hatalmas rizsföldek komótosan cammogó bivalyokkal, egeket ostromló hegységek, országnyi sivatagok, történelmi korok letűnt és a mai világ nagyon is élő nagyvárosai. De ki ne ismerné az itteni kultúra csodáit: Benárest, ahova sok hindu azért zarándokol el, hogy ott haljon meg a Gangesz, a szent folyó partján; az amritszári Aranytemplomot, a szikhek legfontosabb kegyhelyét; vagy a Tadzs Mahalt, a szerelem templomát. Nemcsak a földrajzban járatos, de minden bizonnyal a legtöbb, a világ aktuális problémái iránt fogékony embernek is a ma Indiájáról eszébe jut a bűvös egymilliárdos határt átlépő népességszám, a hihetetlen ütemben fejlődő szoftveripar, Bangalór „szilícium-völgye”, és ezzel párhuzamosan a még mindig óriási mértékű írástudatlanság, a nők többnyire megalázóan alárendelt társadalmi szerepe, az ország lakosságát megosztó nyelvi sokszínűség, vagy épp a kasztrendszer ma is érezhető hatásai. Indiában együtt és egy időben van jelen egyfajta fantasztikus mértékű változatosság, a modernitás és a misztikum egyvelege, melynek elemei összességükben azonban egyensúlyban tartják és működtetik ezt a szuverén, ám meglehetősen furcsa „mega-államot”.

Mi e csodálatos egyvelegből a népességnövekedés, a demográfiai változások kérdéskörét emeltük ki. Azért éppen ezt, mert a mai India legtöbb társadalmi és gazdasági problémájának hátterében épp a lakosság lélekszámának rohamos mértékű gyarapodása áll, mely hihetetlen terhet ró az országot működtető igazgatási – társadalmi – gazdasági rendszerek minden szektorára. Azt járjuk körül részletesen az alábbiakban, hogy milyen

mértékű népességnövekedés jellemezte Indiát az elmúlt évszázadban, milyen szakaszokra osztható e téren ez a száz év és milyen döntő tényezők álltak a nagy mértékű demográfiai változások hátterében. A felvázolt témán belül is elsősorban arra keressük a választ, hogy a szövetségi államok szintjén milyen mértékű regionális különbségek fedezhetők fel a lélekszám országos átlagban igen gyors gyarapodási üteme mögött. Végül röviden áttekintjük azt is, hogy a népességszám növekedésével párhuzamosan milyen más jellegű demográfiai változások zajlottak le az országban, és e kísérőjelenségek regionális vetületei mutatnak-e bármiféle összefüggést a népességrobbanás regionális differenciáltságával.

India lakói

India lakossága mind eredetét, mind nyelvét, vallását, demográfiai jellemzőit tekintve igen sokszínű. India – Kína mellett – az egyetlen olyan ország, melynek sok ezer éve folyamatosan élő kultúrája van. A szubkontinens őslakói veddo-ausztraliid népek voltak, melyek utolsó kisebb csoportjai már csak az Andamán-szigeteken és a Dekkán elhagyatott vidékein lelhetők fel (*Szeged N. 2000*). Az első nagyobb bevándorló nép a dravidák voltak; ők hozták létre az első, mintegy másfél ezer éven át (Kr.e. 4000-2500) fennállt fejlett civilizációt. E kultúra gazdagságáról elsősorban az Indus-völgyében 1921-ben feltárt két város, Mohenjodaro és Harappa romjai tanúskodnak (*Szegedi N. 1980*). Hogy mekkora területen uralkodott ez a civilizáció, még nyitott kérdés. Valószínűleg nem korlátozódott az Indus vidékére, hanem kiterjedt a Gangesz völgyére és a Dekkán egy részére is (*Surányi S. 1978*). E kultúra pusztulását nomád közép-ázsiai indoárja törzsek beözönlése jelentette a Kr.e. II. évezred elején. Fokozatos területi hódításuk mintegy ezer éven át tartott, miközben a dravida őslakosság egyre délebbre húzódott előlük (*Szegedi N. 1980*). India mai lakosságának zöme a dravidáktól és az őket meghódító áryáktól származtatható, és bár e két ősi népcsoport kulturális kapcsolata bizonyítottan látszik, vér szerinti egybeolvadásuk igazán mégsem történt meg, mégpedig minden bizonnyal a hódító áryák akaratából. A magasabb, világos bőrű áryák és az alacsonyabb, barnább bőrű dravidák szétválasztását szolgálva alakultak ki a napjainkig élő kasztrendszer alapvető vonásai (*Surányi S. 1978*). E két népcsoport egymásra hatásából, kapcsolatrendszeréből fejlődött ki a mai indiai kultúra alapja, s annak szerves részeként a hinduizmus. Az áryák benyomulását követő mintegy két évezredben még nagyon sokféle nép (görögök, szkíták, fehér hunok, afgánok stb.) tűnt fel a szubkontinens északnyugati végein és igyekezett hódítani Indiában, ám végül mindegyikük beolvadt a már

kialakult, alapjaiban egységes indiai civilizációba. Függetlenül tehát származástól és vallástól, a már élő indiai kultúra minden bevándorló népet képes volt hatása alá vonni.

Az árják hódításának ezer esztendejéről szólnak a Védák, ezek a nagyon hosszú ideig csak a szájhagyomány útján terjedő szent szövegek. Közülük is legfontosabb a Rig-Véda, melyben már felfedezhetők az indiai kultúrában később oly fontossá vált miszticizmus elemei. Az árja civilizáció Kr.e. 1000-500 közötti szakaszát pedig két vallási eposzból, a Mahábháratából és a Rámájánából ismerjük. A történészek ezért hívják ezeket az idöket epikus korszaknak. E verses művek alapján valószínűsíthetjük, hogy erre az időre az árják már felhagytak a nomád életmóddal és kialakultak a falvak, melyek tulajdonképpen mind a mai napig az indiai élet alapvető egységeit jelentik. Ekkoriban erősödött meg és vált merevvé a kasztbeli megkülönböztetés és alakult ki a négy alapvető kaszt (varna): papok (bráhminok), katonák (ksatriják), parasztok és kereskedők (vaisják), szolgák (sudrák). (Surányi S. 1978) Ötödikként, a négy varnán kívül álltak a páriák, a megvetett foglalkozásúak, akiket még megérinteni is tilos volt (Hunyadi L. 1995).

Az árják, bár meg tudták hódítani a dravidákat és Észak-India más, kisebb lélekszámú őshonos népeit, képtelenek voltak egységes birodalmat teremteni új hazájukban. Sok különálló törzs és kisebb-nagyobb fejedelemség alakult ki, melyek megosztottságát végül Nagy Sándor használta ki: elfoglalta az Indus-völgyet és már indult volna a Gangesz vidékén elterülő Magadha királyság ellen, ha katonái fel nem láznak. Hadjárata azonban – a bukás ellenére – nem maradt hatástalan az indiaiak gondolkodására. A korábbi idökben több helyi uralkodó is törekedett arra, hogy egységes, erős, központilag irányított államot hozzon létre a szubkontinensen. Nagy Sándor megjelenése újra felerősítette e törekvéseket, melyek eredményeként Csandragupta Maurja – a görögök kiűzése után – egységes birodalomban egyesítette Észak-Indiát. Az ő unokája volt az az Asóka császár, aki trónra kerülése (i.e. 273.) után igen határozott politikájával szinte az egész szubkontinentst uralma alá tudta vonni, minek során tovább szorította dél felé a dravidákat. Személye számunkra azért igazán fontos, mert ő volt az első nagy uralkodó, aki – megelégetve a háborúkat, az állandó öldöklést – bűnbánatot tartott és magáévá tette Gautama Sziddhártha, azaz Buddha tanait, kinek tanítványai már kétszáz éve járták az országot és hirdették az új vallás nézeteit (Surányi S. 1978). Asóka igyekezett betiltani a nagyhatalmú brahmanok legfontosabb szertartásait, a véres áldozatokat is, ami akár a – kialakulásának viszonylag korai szakaszában lévő – hinduizmus eltűnését is jelenthette volna, ha a nép nem fordul az addig ismerteknél sokkal békésebb és barátságosabb istenek felé, megőrizve, de egyben át is alakítva a hindu vallást. Ezeket az isteneket minden bizonnyal már azelőtt tisztelték, hogy az árják magukkal hozták volna saját isteneiket Perzsiából. Így olvadtak egybe a régi és az új istenek és jött létre Siva, Visnu és a sok-sok további istenség minden megtestesülésükkel együtt. Hihetetlen népszerűsége tettek szert és általuk – a soha meg nem kérdőjelezett kasztrendszerrel együtt –

kialakult az a láthatatlan szövetség, az a minden fölött álló erő, amely azóta is összetartja Indiát. A hinduizmus már korántsem csak vallás: életformává vált (*Crome, L. 1993*). A hinduizmus minden konkurens eszmének fölébe kerekedett. Így – bár ezer évig tulajdonképpen államvallás volt – a XIII. sz. elejére a buddhizmus szinte teljes egészében eltűnt Indiából. Az évszázadok folyamán elszigetelődött a dzsainizmus és a szikh vallás, de az európai kereskedelmi kapcsolatok révén megjelenő kereszténység is, akárcsak a későbbiekben az iszlám, kudarcot vallott a hinduk megtérítésével kapcsolatban. A mohamedánok ugyan nem álltak messze a világ legnagyobb iszlám államának létrehozásától. Előbb a delhi szultánátus, majd a Mogul birodalom keretei között gyakorlatilag az egész szubkontinenst uralmuk alá hajtották, ám az 1707-es bukást követően szinte minden, amit felépítettek, nyomtalanul eltűnt. India megint ezer részre szakadt, és a mogulok nagyságáról ma már csak művészeti alkotások és a jellegzetes hagymakupolás építmények tanúskodnak. És nemhogy nem sikerült iszlám hitre téríteni a hindukat, de a hinduizmus oly mértékben hatott a mohamedán vallásra, hogy kialakult annak indiai változata, a szúfizmus. A sok évszázados uralom alatt persze az iszlám kultúra is befolyással volt valamelyest a hinduk vallási, erkölcsi, közéleti felfogására. Tanulmányunk témája szempontjából ezek közül legfontosabb a nők mai napig érzékelhető elkülönítése, ami az iszlám megjelenése előtt egyáltalán nem volt jellemző a hindu gondolkodásra (*Surányi S. 1978; Crome, L. 1993*).

Ma több mint 800 millió indiai – vagyis az ország népességének mintegy 4/5-e – vallja magát hindunak, elsőprő többségben vannak tehát e vallás képviselői az országban. Jelentős arányban élnek itt még muszlimok is (12%), míg a keresztények és a szikhek aránya mindössze 2-2% körül mozog; a többi vallási felekezethez tartozók népességen belüli aránya pedig – egyenként –nem éri el az 1%-ot (*Gáthy V. 1997.*). E vallásilag viszonylag egységes lakosság nyelvhasználatát tekintve már sokkal inkább megosztott: ma mintegy 1500 nyelvet és dialektust beszélnek Indiában, melyek négy nagy nyelvcsaládhoz tartoznak: indoárja, dravida, tibeto-burmai, munda (*Szegedi N. 1980, 1998*). Az ország alkotmánya ezek közül 16-ot fogad el hivatalos nyelvként, melyek közül legfontosabb a hindi: e nyelvet az ország lakosságának mintegy 2/5-e ismeri. A többi nagy nyelv mindössze egy-egy tagállamban terjedt el, így használóik teljes népességen belüli aránya egyetlen esetben sem éri el a 10%-ot. Az egyetemi oktatás és a tudományos élet nyelve az angol, mely azonban az élet hétköznapi területein nem tudott közvetítő nyelvvé válni.

Indiát a jelentős mértékű természetes szaporodás miatt igen fiatalos arculatú népesség lakja: a 15 évnél fiatalabbak aránya mintegy 40%, míg a 60 évnél idősebbek részaránya mindössze 5-6% körül mozog. Mindez annak ellenére van így, hogy az indiaiak születéskor

várható élettartama rohamosan növekedett az elmúlt száz év során. A múlt század elején született gyermekek mindössze arra számíhattak, hogy megérik a huszonéves kort, és e szomorú kép a következő évtizedekben sem sokat javult. A függetlenség elnyerése utáni első, 1951-ben tartott népszámlálás idején is mindössze 32 év volt az akkor születettek várható élethossza, így komoly eredménynek tekinthető, hogy mára ez az érték a férfiak esetében elérte a 62, a nők esetében pedig a 65 évet (*Family Welfare Programme In India: Yearbook 2001*).

India férfitöbbségű ország. Így volt ez már a múlt század elején is, majd egészen az 1990-es évek elejéig a férfiak népességen belüli aránya tovább emelkedett, így ekkoriban már ezer férfira átlagosan mindössze 927 nő jutott. Ám a kilencvenes évek fordulatot látszottak hozni e kérdésben, hiszen a 2001-es census szerint 933 fő körül alakul a feminitási arány az országban (health.nic.in/popindi.htm). Az adatok arról tanúskodnak, hogy már a csecsemőhalandóság terén is van némi nemek szerinti differenciálódás, miszerint már e korban is egy kicsivel több leánygyermek hal meg, mint fiú. A gyermekévek előrehaladtával aztán ez a különbség némi növekedést mutat és okozza a nemek országos szinten is jellemző aránytalanságát.

India mind a mai napig alapvetően falusias karakterű ország. A legutóbbi népszámlálás szerint a városlakók aránya nem éri el a 28%-ot, vagyis mintegy 285 millió indiai él városban, míg 742 millióra tehető a falusiak száma. E városi népesség jelentős része nagyvárosokban él: Indiában 35 egymillió főnél népesebb város, illetve városi agglomeráció található.

India népességnövekedésének kérdései

Az első nagy népszámlálást 1872-ben tartották az országban, majd 1881-ben a másodikat; azóta tízévenként követik egymást a censusok. E népszámlálások minden alkalommal óriási gondot jelentenek az indiai kormányzat számára, hiszen nagyon rövid időn belül kell lebonyolítani magát az összeírást, amihez rengeteg embert kell egyszerre megmozgatni. Az alapvető szervezési nehézségeket tovább mélyítik olyan problémák is, mint például a népesség rendkívül egyenetlen térbeli eloszlása, a census alapegységét képező házak számozatlansága, azonosíthatatlansága, a nyomornegyedekben, hajókon és csónakokon élők számbavétele, vagy éppen az, hogy nehéz a kisebb törzsek nyelvét beszélő számlálóbiztosokat találni. Ilyen és ehhez hasonló gondok miatt mindig némi kritikával kell kezelnünk a népszámlálások adatait, bár az Európában megszokottnál kissé nagyobb

bizonytalansági tényezők okozta hibák korántsem olyan mértékűek, hogy elfedjék vagy jelentősen eltorzítsák a társadalomban zajló alapvető folyamatok reális képét.

A múlt század elején (az 1901-es census szerint) mintegy 239 millió főt számlált India népessége. 2001-re ez az érték már bőven egy milliárd fő fölé emelkedett, száz év alatt tehát mintegy 800 millió fővel gyarapodott az ország lakossága. Az alábbiakban e folyamat főbb jellemzőit elemezzük.

India történetének elmúlt száz évét a népességnövekedés szempontjából négy szakaszra oszthatjuk.

A múlt század elején még mind a születési, mind a halálozási ráta igen magas értékeket ért el, minek következtében az ország népessége igen lassan növekedett (*1. táblázat*) Sőt: 1911-1921 között csökkent India lélekszáma. A mintegy 770 ezer fős (0,3%) fogyás okait az ez idő tájt tomboló járványokban – kolera, pestis, vagy az 1918-1919-es influenzajárvány, mely 60 millió ember életét oltotta ki – és az éhínségekben kell keresnünk (*Szegedi N. 1980*). A születési ráta ebben az évtizedben is magasabb volt, mint a halálozási ráta – igaz, ez utóbbi értékét a járványok erősen befolyásolták (*1. ábra*). 1881-1921. között az átlagos évi növekedési ráta 4,4‰ körül alakult, így India népességszáma mindössze 40 millió fővel emelkedett negyven év alatt (*Gans, P. – Tyagi, V. K. 1994*). Ezen időszak (és elsősorban a XX. századhoz tartozó két évtized) jelenti a vizsgált száz év népességnövekedésének első szakaszát.

1. táblázat: A népességszám változásának főbb jellemzői Indiában, 1901-2001.

	Népesség (ezer fő)	Változás évtizedenként (ezer fő)	Változás évtizedenként (%)	Nyers születési ráta (‰)	Nyers halálozási ráta (‰)
1901	238396			45,80	44,40
1911	252093	13697	5,75	49,20	42,60
1921	251321	-772	-0,31	48,10	47,20
1931	278977	27656	11,00	46,40	36,30
1941	318661	39683	14,22	45,20	31,20
1951	361088	42428	13,31	40,80	27,40
1961	439235	78147	21,64	41,70	22,80
1971	548160	108925	24,80	41,20	19,00
1981	683329	135169	24,66	37,20	15,00
1991	846303	162974	23,86	32,50	11,40
2001	1027015	180713	21,34	24,80	8,90

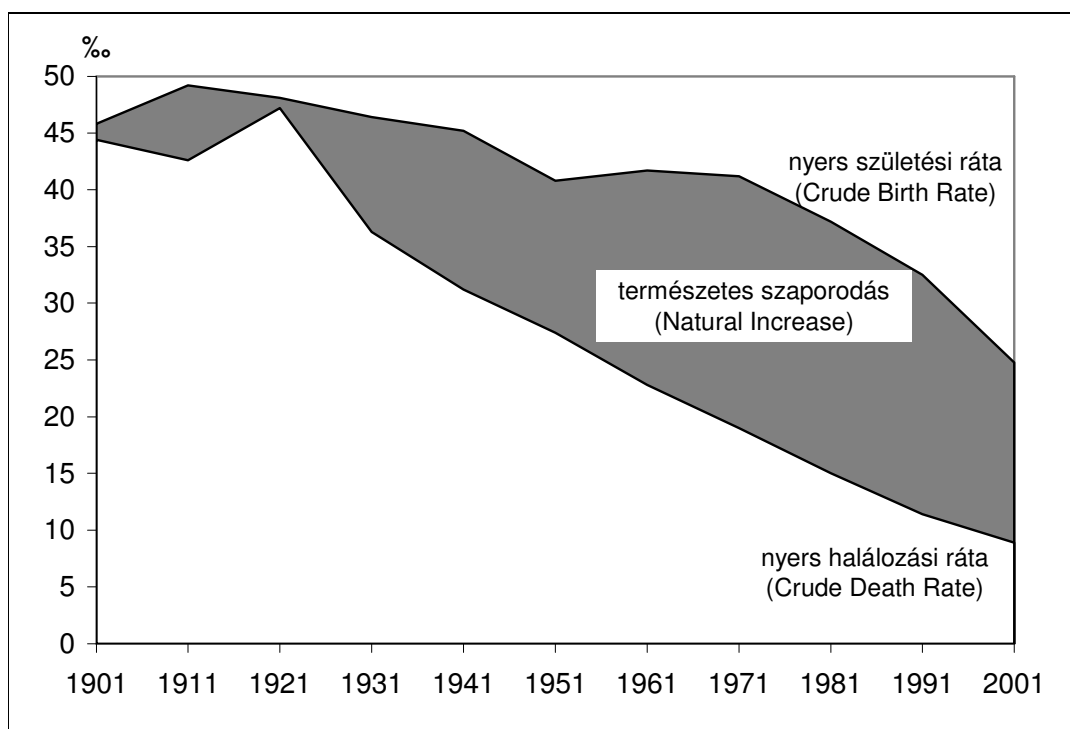
Forrás: <http://www.censusindia.net/results/2001provresults.html>, <http://health.nic.in/popindi.htm>

A második szakasz 1921. után vette kezdetét: ezt az időpontot tekinthetjük India múlt századi demográfiai történetében az első nagy határpontnak. A növekedés e fázisát az első szakasznál látottakhoz hasonló nagyságú, tehát igen magas – és csak nagyon kis mértékben csökkenő – születési ráták jellemzik. A két szakasz közötti különbséget a halálozási rátában beálló változás jelenti: értéke még mindig igen magas, ám határozott és folyamatos csökkenést kezd el mutatni (*1. ábra*). Ez az állapot lényegében 1951-ig állt fenn; ekkor újabb nagy változások indultak el.

Az egyes demográfiai szakaszok határai természetesen nem ilyen élesek, a valóságban nem köthetők egy-egy időponthoz, évszámhoz. A bekövetkezett változásokat, új folyamatok beindulását azonban mindig csak a népszámlálások jelzik számunkra, így praktikusán minden új eseményt valamely census időpontjához tudjuk kötni.

1921 és 1951 között az átlagos évi növekedési ráta 12,2%-ot ért el, mely érték háromszor akkora, mint ami az első népesedési szakasz idején jellemezte Indiát (*Gans, P. – Tyagi, V. K. 1994*). Az ország lakossága e harminc év alatt 110 millió fővel (43%) gyarapodott, ami egyértelműen a halálozási ráta csökkenésének eredménye. Értéke a vizsgált szakaszban 19,8 ezrelékponttal, 47,2-ről 27,4%-re csökkent, aminek okait elsősorban a járványok és az éhínségek – egyelőre csak időleges – megfékezésében, az életkörülmények javulásában találhatjuk meg. Ez idő alatt a születési ráta mindössze 7,3 ezrelékpontos és korántsem egyenletes csökkenést mutatott; e tendencia leginkább az 1941-1951. közötti tíz évet jellemzi. Nagy arányban nőtt tehát az ország lélekszáma, ám e növekedés mindvégig kontrollálható keretek között maradt, különösen e népesedési szakasz utolsó évtizedében (*Gans, P. – Tyagi, V. K. 1994*). Ehhez persze az is nagyban hozzájárult, hogy 1942-1943-ban az indiai történelem legnagyobb éhínsége söpört végig az országon (*Probáld F. 1998*).

1. ábra: A természetes szaporodás és tényezőinek változása Indiában, 1901-2001.

- Nyers (élve)születési ráta (arányszám): egy adott évi élveszületések száma a lakosság évközepi számának arányában;
- nyers halálozási ráta (arányszám): egy adott évi halálozások száma a lakosság évközepi számának arányában;
- természetes szaporodás: a nyers születési ráta és a nyers halálozási ráta különbsége. (Klinger A. 1996)

A következő nagy határpontot 1951. jelenti India népességnövekedésének történetében. Innen egészen 1971-ig a halálozási ráta gyorsuló ütemű csökkenésének lehetünk tanúi: értéke 8,4‰-ponttal, 27,4-ről 19‰-re redukálódott le (1. táblázat). Ezzel párhuzamosan viszont a születési ráta nemhogy csökkent volna, de e szakasz első évtizedében még emelkedett is, még ha igen kis mértékben is. A második évtizedben, 1961-1971. között is mindössze fél ezrelékes csökkenést tapasztalhatunk. A természetes szaporodás ebben a szakaszban meghaladta a kritikus értéknek tekinthető 20‰-et. Mindent egybevetve 1951-et tekinthetjük az indiai népességnövekedés kezdetének (Szegedi N. 1991). E húsz év alatt mintegy 187 millió fővel gyarapodott az ország lakossága, ami már több mint 50%-os növekedést jelent! Az alig hogy függetlenné vált ország tehát a higiéniai és egészségügyi viszonyok, az élelmezés biztonsága és az élelmiszerek minőségének növelése terén tett eredményes erőfeszítései, a csecsemőhalandóság visszaszorítása következtében szinte azonnal szemben találta magát a demográfiai robbanás máig súlyosan ható következményeivel (Gans, P. – Tyagi, V. K. 1994, Szegedi N. 1991).

Az teszi 1971-et a negyedik szakasz kezdő időpontjává, hogy ez évtől kezdve minden népszámlálás idején a születési ráta több mint kétszeresen múlta felül a halálozási rátát (1. táblázat). Stabilizálódott tehát a rohamos népességnövekedés, minek következtében az elmúlt negyven év alatt India lakosainak száma csaknem megduplázódott. A halálozási ráta egyenletesen csökkent (10,1 ezrelékponttal, 19-ről 8,9%-re), a születési ráta értéke viszont ennél jóval nagyobb mértékben mérséklődött (16,9 ezrelékpont, 41,2-ről 24,8%-re), így a legutóbbi census (2001) idejére a természetes szaporodás újra 20% alá csökkent. A múlt század utolsó évtizedében jelentősen lassult tehát a népességnövekedés üteme, bár még így is mintegy 15 millió fővel gyarapszik India lakossága évről évre.

Természetesen élénken foglalkoztatja a kutatói társadalmat, de nyilván az indiai politikai vezetőket is, hogy miként fog tovább folytatódni e növekedési tendencia, néhány évtized múlva mekkora nagyságú és milyen demográfiai jellemzőkkel bíró népességre kell, vagy inkább lehet számítani. E tekintetben becslések sora látott napvilágot. Maguk a kutatók is megkülönböztetik e prognózisokat aszerint, hogy a valószínű minimális, vagy éppen maximális ütemű növekedéssel számoltak-e, de léteznek a középutat, a várható, a reális képet megragadó előrejelzések is. Mi az alábbiakban egy olyan számítás eredményeit mutatjuk be, ahol a kutató „optimista”, illetve „reális” szcenárióknak aposztrofálta eredményeit. Mindkét változat alapján a népességszám további erőteljes gyarapodása várható: a számítások szerint India lakosainak száma 2025-ig el fogja érni az 1,4 milliárd főt.

„Optimista” előrejelzés						
	2000	2005	2010	2015	2020	2025
Teljes népesség (millió fő)	1010	1089	1159	1229	1305	1380
Nyers születési ráta (%)	26,5	22,1	17,9	18,5	18,4	17,2
Nyers halálozási ráta (%)	9,9	8,1	6,7	6,7	6,6	6,6

„Realista” előrejelzés						
Teljes népesség (millió fő)	1010	1093	1175	1256	1331	1403
Nyers születési ráta (%)	26,5	24,5	23,0	21,1	19,4	18,1
Nyers halálozási ráta (%)	9,8	9,4	9,1	8,8	8,3	8,0

Forrás: P. N. Mari Bath tanulmánya: <http://planningcommission.nic.in/reports/sereport/ser/vision2025/>
 Ilyen jellegű előrejelzésekkel rendszeresen találkozhatunk az ENSZ demográfiai évkönyveiben is.

India regionális rendszere

India államformája parlamentáris szövetségi köztársaság a Nemzetközösségben, mely forma mögött ma 28 szövetségi állam (states), valamint hét szövetségi terület (union territories) uniója áll. A szövetségi államok meglehetősen nagy önállósággal rendelkeznek. Irányítási rendszerük gyakorlatilag ugyanolyan „kicsiben”, mint a Szövetségi Köztársaságé „nagyban”: minden állam élén az elnök által kinevezett kormányzó áll, a miniszteri testület pedig miniszterelnök vezeti. Önálló parlamentjük van, mely a legtöbb államban ugyanúgy kétkamarás, mint a föderáció élén álló össz-indiai parlament. E közigazgatási szervek a

társadalmi-gazdasági élet szinte minden szegmensére vonatkozóan hozhatnak – kizárólag a saját államuk területét érintő – törvényerejű döntéseket. (Emellett természetesen az Unió parlamentje India egészére vagy bármely részére vonatkozóan intézkedhet bármely kérdésben.) A szövetségi területek viszont a központi kormány közvetlen irányítása alatt állnak, így önállóságuk meglehetősen korlátozott.

India közigazgatásának területi rendszere még ma is folyamatos változáson megy keresztül. Az 1947-ben függetlenné vált ország – az angol uralom örökségeként – a volt brit-indiai tartományok és több mint 500 fejedelemség igen változatos kavalkádjaként állt össze. Közülük ez utóbbiak igen komoly problémát jelentettek India új központi kormánya számára, hiszen az élükön álló maharadszák görcsösen ragaszkodtak az angoloktól kapott kiváltságaikhoz és nem akartak meghajolni egy erős uniós kormány akarata előtt. E fejedelemségek ráadásul maguk dönthették el, hogy Indiához vagy Pakisztánhoz akarnak-e csatlakozni, így első lépésben az Unióba való belépésre kellett őket rábírní. Ez hosszú és nehéz tárgyalások árán végül sikerült is; mindössze három fejedelemség – Haiderábád, Kasmír és Dzsunnagadh – akart független maradni, illetve Pakisztán részévé válni. Ez utóbbit végül sikerült az Indiához való csatlakozásra rábírní, elsősorban az ott kitört népfelkelésnek köszönhetően. Haiderábád külön nizamját viszont már csak katonai beavatkozás segítségével tudták megbuktatni és e területet is Indiához csatolni. Mind a mai napig nem oldódott meg azonban Kasmír kérdése. E fejedelemségre – mohamedán többségű lakossága miatt – Pakisztán tartott igényt, hindu maharadszája viszont Indiához akart csatlakozni. Kasmír végül hivatalosan is kijelentette, hogy India részének tekinti magát, ám e döntésnek az indiaiak fegyveres úton sem tudtak teljes mértékben érvényt szerezni. A központi kormány határozott fellépésének köszönhetően azonban a többi, több mint 500 fejedelemségből végül sikerült mindössze 14 adminisztratív egységet kialakítani, melyen belül mindössze két nagy állam, Haiderábád és Maiszur területe maradt a régi (*Surányi S. 1978*).

1950. január 26-án lépett életbe India új alkotmánya. Az ország ekkor vette fel a köztársasági formát és alakult át mintegy harminc állam szövetségévé. Ezen államokat négy nagy csoportba sorolták: a volt Brit-India tartományaiból alakultak meg az „A” államok, a nagy fejedelemségekből a „B” államok, a kis fejedelemségek összevonásából a „C” államok, míg az Indiához tartozó szigetek alkották a „D” államok csoportját. Mind a négy kategória más-más politikai jogkörrel rendelkezett ekkor. A területi egységesítést illetően még egy nagyon fontos feladat állt ebben az időben India előtt: meg kellett szüntetni és az országhoz kellett csatolni a szubkontinensen még meglévő, nem brit fennhatóságú gyarmatokat. Franciaország tárgyalások eredményeként 1954-ben lemondott itteni területeiről, míg Portugália hosszú egyeztetések révén sem volt erre hajlandó. Megelégedve a patthelyzetet, India végül is 1961. decemberében bevonult a portugál gyarmatokra (Goa, Daman, Diu) és katonai erőszakkal területéhez csatolta azokat (*Surányi S. 1978*).

Mivel az alkotmányban rögzített, különböző jogkörökkel rendelkező államok nem feleltek meg a modern közigazgatás követelményeinek, valamint az Indiában élő népcsoportok „nemzeti érzéseit”, regionális identitását sem vették kellő súllyal figyelembe, ismételten át kellett alakítani India területi rendszerét. Így került sor 1955-1956-ban az indiai államok nyelvi alapon történő újjászervezésére. E sokat vitatott lépés következtében India 1956-ban 14 egyenjogú állam uniójává vált. Ez az intézkedés sorozat azonban nem oldott meg minden problémát, sőt új feszültségek keletkezéséhez is hozzájárult e nyelvi államok között. Ennek következménye az, hogy mind a mai napig nem szűnt meg új államok létrehozásának követelése egyes nyelvi, illetve nemzeti kisebbségek részéről (*Surányi S. 1978*), ami az elmúlt ötven évben a szövetségi államok számának megduplázódását eredményezte. E folyamat legutóbbi epizódjaként jött létre például 2000. második felében Chattisgarh, Jharkhand és Uttaranchal, amivel a szövetségi államok száma az 1991. évi 25-ről mára 28-ra emelkedett (<http://mapsofindia.com/stateprofiles>).

India államai és szövetségi területei a nyelvi sokszínűség és tagoltság mellett igen jelentős méretbeli változatosságot mutatnak (2. táblázat). India legnagyobb népességű állama

Uttar Pradesh, melynek egymagában több lakosa van, mint Oroszországnak, vagy – hogy érzékenyebb példát hozzunk – mint Pakisztánnak. Uttar Pradesh, ha független állam volna, a világ hatodik legnagyobb népességű országa lenne! De még a második legnépesebb Maharashtra is jóval nagyobb, a harmadik és negyedik helyen álló Bihar és Nyugat-Bengál pedig körülbelül akkora, mint Európa legnépesebb állama, Németország. Majd a sorban következő további hat indiai állam is csak Európa legnagyobb lélekszámú országaival, Franciaországgal, Nagy-Britanniával, Olaszországgal mérhető össze. E tíz legnagyobb szövetségi államban él India lakosságának 3/4-e, ami mögött már a regionális rendszer nagyfokú méretbeli differenciáltságát sejthetjük. És valóban: tizenegy olyan szövetségi állama is van Indiának, ahol a lakosság száma nem haladja meg, vagy többségében meg sem közelíti Magyarország lélekszámát, ami az előzőkben tárgyalt államokhoz képest egy nagyságrendnyi csökkenést jelent. A legkisebb államok közül Nagaland alig nagyobb, mint Budapest, Goa és Arunachal Pradesh lélekszáma pedig éppen hogy meghaladja az egy milliót, míg Mizoram és Sikkim el sem éri azt.

A központi igazgatás alatt álló szövetségi területek általában nagyon kis népességűek: lakosságszámuk nem haladja meg az egy millió főt. Egyedül a fővárost is magában foglaló Delhi jelent ez alól kivételt a maga közel 14 milliós, tehát a szövetségi államok között is jelentősnek számító lélekszámával. A szövetségi területeken belül is a szigeteken él a legkevesebb ember; ezek lélekszáma nagyságrendileg az Európában megszokott közepes méretű városokéval egyezik meg. Igen nagy tehát a méretbeli változatosság, amiről a szórás óriási értéke is tanúskodik (2. táblázat).

India legnagyobb területű szövetségi államai – Rajasthan, Madhya Pradesh, Maharashtra – valamivel több, mint 300 ezer km²-nyi kiterjedésűek, így az európai országok közül Olaszországgal és Lengyelországgal vethetők össze. Tehát nem érik el még Európa legnagyobb államainak területét sem, ami – visszagondolva a népességszámok elemzésénél elmondottakra – azt jelenti, hogy ezekben az indiai államokban az Európában megszokottnál jóval nagyobb népsűrűségi értékek fordulnak elő. A legnépesebb állam, Uttar Pradesh népsűrűsége például 2001-ben elérte a 689 fő/km²-t, ami már önmagában is megdöbbentően nagy érték, mégis messze elmarad a harmadik és negyedik legnépesebb Bihar és Nyugat-Bengál 880, illetve 904 fő/km²-es szintjétől! Általában véve is India szövetségi államainak szinte mindegyike egy-egy kisebb vagy éppen nagyobb európai ország nagyságával vethető össze. Éppen ezért India szövetségi állami és szövetségi területi rendszerét (kizárólag a területnagyságok alapján!) valahogy úgy kell elképzelnünk, mintha a kibővített Európai Unió

térképére néznénk, ahol a nagy országoktól kezdve a közepes méretűeken át a törpeállamokig minden nagyságkategóriára tudunk példát hozni (2. táblázat).

India államok alatti területi szintjét az ún. kerületek (districts) képviselik, melyek száma pillanatnyilag 593. Ezek a kerületek építik fel a szövetségi államokat és a szövetségi területeket; határaik igazodnak azok határaihoz. Több alapvető és igen lényeges adat ezen a szinten is elérhető, még innét, Magyarországról is, ami már igen részletes regionális vizsgálatok lefolytatását teszi (tenné) lehetővé. A körzetek tovább tagolódnak al-körzetekre (sub-districts) is (számuk: 5564), e szinthez viszont már nem találunk adatszolgáltató rendszert. Az indiai közigazgatási rendszer elkülönít még ezen kívül 384 városi agglomerációt, 5161 várost, 35 egy millió főnél népesebb városi agglomerációt, valamint 27 egy millió főnél népesebb városi központot (<http://www.censusindia.net/results/admin.html>).

2. táblázat: India adminisztratív területi egységeinek főbb jellemzői, 2001.

Szövetségi államok és szövetségi területek**	Terület ¹ (km ²)	Népesség, 2001. (ezer fő)	Főváros	Főbb beszélt nyelv(ek), 1991.
Uttar Pradesh	240 928	166053	Lucknow	hindi
Maharashtra	307 713	96752	Mumbai (Bombay)	marathi
Bihar	94 163	82879	Patna	hindi, maithili
West Bengal	88 752	80221	Calcutta	bengali
Andhra Pradesh	275 069	75728	Hyderabad	telugu, urdú
Tamil Nadu	130 058	62111	Chennai (Madras)	tamil
Madhya Pradesh	308 245	60385	Bhopal	hindi
Rajasthan	342 239	56473	Jaipur	hindi, rajasthani
Karnataka	191 791	52734	Bangalore	kannada
Gujarat	196 022	50597	Gandhi Nagar	gujarati
Orissa	155 707	36707	Bhubaneswar	oriya
Kerala	38 863	31839	Thiruvananthapuram	malayalam
Jharkhand	79 714	26909	Ranchi	n.a.
Assam	78 438	26638	Dispur	assamese, bengali
Punjab	50 362	24289	Chandigarh	punjabi, hindi
Haryana	44 212	21083	Chandigarh	hindi
Chhatisgarh	135 191	20796	Raipur	n.a.
Delhi*	1 483	13783	Delhi	hindi
Jammu & Kashmir	101 387	10070	Srinagar és Jammu	urdú, kashmiri
Uttaranchal	53 483	8480	Dehra Dun	n.a.
Himachal Pradesh	55 673	6077	Shimla	hindi, pahari
Tripura	10 486	3191	Agartala	bengali, kokbarak
Manipur	22 327	2389	Imphal	manipuri
Meghalaya	22 429	2306	Shillong	khasi, garo, angol
Nagaland	16 579	1989	Kohima	ao
Goa	3 702	1344	Panaji	marathi, konkani
Arunachal Pradesh	83 743	1091	Itanagar	monpa, miji, stb.
Pondicherry*	480	974	Pondicherry	tamil, telugu
Chandigarh*	114	901	Chandigarh	hindi, punjabi
Mizoram	21 081	891	Aizawl	mizo, angol
Sikkim	7 096	540	Ganktok	lepcha, bhutia, stb.
Andaman & N.-szigetek*	8 249	356	Port Blair	bengali, hindi, stb.
Dadra & Nagar Haveli*	491	220	Silvassa	gujarati, hindi
Daman & Diu*	112	158	Daman	gujarati
Lakshadweep*	32	61	Kavaratti	malayalam, mahl
átlag	90 469	29 343		
szórás	99 884	36 865		

Forrás: <http://www.censusindia.net>, <http://mapsofindia.com/stateprofiles>

*szövetségi terület

**Tanulmányunkban mindvégig az adminisztratív egységek angol helyesírás szerinti elnevezéseit használjuk.

n.a. = nincs adat

A népességnövekedés regionális összetevői

India népességnövekedésének regionális összetevőit vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy a korábbiakban felvázolt szakaszok nem illeszthetők rá automatikusan az ország szövetségi államaira és területeire, a kiemelt szakaszhatárok, töréspontok sem egyszerre, egy időben jelentkeztek India különböző régióiban. Tanulmányunk további részében e területi differenciákat elemezzük.

A fentiekben a népességnövekedés első szakaszaként aposztrofált, múlt évszázad eleji két évtized összességében – elsősorban a már említett járványoknak és éhínségeknek tulajdoníthatóan – a regionális különbségek mérséklődését hozta magával. Az 1900-as évek elején még igen eltérő ütemben gyarapodott a lakosság lélekszáma India különböző részein (2.a ábra). Északon, a Hinduszáni-alföld államaiban már ekkor is éhínségek pusztítottak, így közülük négyben is – köztük az ország legnépesebb államában, Uttar Pradeshben – népességcsökkenést mutatott az 1901. és 1911. évi népszámlálások egyenlege. A Dekkán nagy népességű államaiban, illetve a két legdélebbi államban, Keralában és Tamil Naduban viszont már ekkor is jelentős mértékű, 10% feletti gyarapodás volt regisztrálható, ami előbbi esetében egy tartós folyamat kezdetét jelenti. A legnagyobb mértékben viszont – többségében 20%-ot meghaladóan – az ország északkeleti államainak népességszáma nőtt ekkoriban. Ezek azonban szinte kivétel nélkül kis népességű államok – közülük ma egyedül Assam lélekszáma haladja meg a 20 millió főt, míg a következő legnépesebb Tripura alig 3 millió lelket számlál –, így extrém mértékű gyarapodásuk alig volt hatással az országos összképre. India e régióját – talán éppen földrajzi elzártságának köszönhetően – az 1910-es évek végén pusztító járványok és éhínségek sem érték el olyan mértékben, hogy – az országos összképnek megfelelően – népességveszteség következett volna be vagy a minimálisra csökkent volna a népességnövekedés üteme (2.b ábra). (A legkarakteresebb kivételt ez alól Sikkim állama jelenti, ahol az előző évtizedben a legnagyobb mértékű gyarapodás következett be egész Indiában, e vészterhes időkben viszont a legnagyobb mértékű népességveszteséget szenvedte el.) India adminisztratív területi egységei közül ebben az évtizedben összesen 16-ban következett be kisebb-nagyobb mértékű csökkenés, míg további hét esetében a növekedés – indiai viszonylatban – igen lassú volt, nem haladta meg az 5%-ot. Az ország legnagyobb

népességű államainak szinte mindegyike e 23 területegység között található (3. táblázat), ami magyarázza az országos szinten bekövetkezett csökkenést. Mindent egybevetve 1921-ben India lakosainak 9/10 része olyan területen élt, ahol az előző évtizedben vagy fogyott a népesség, vagy növekedése olyan lassú volt, hogy nem érte el az 5%-ot sem (4. táblázat).

3. táblázat: India népességnövekedésének regionális háttere, 1901-2001.

Évtizedes növekedés (%)	Szövetségi államok és területek száma (ebből a ma 20 millió főnél népesebb államok száma)									
	1901- 1911	1911- 1921	1921- 1931	1931- 1941	1941- 1951	1951- 1961	1961- 1971	1971- 1981	1981- 1991	1991- 2001
5 alatt	12 (5)	23 (14)	–	–	4 (1)	1 (0)	–	–	–	–
5-10	7 (4)	7 (2)	12 (6)	3 (0)	8 (5)	2 (0)	–	–	–	1 (1)
10-20	10 (7)	2 (0)	16 (10)	26 (15)	18 (10)	10 (6)	1 (1)	2 (2)	3 (2)	13 (8)
20-30	2 (1)	1 (1)	4 (1)	3 (2)	3 (1)	10 (8)	21 (14)	21 (14)	21 (15)	14 (8)
30 felett	3 (0)	1 (0)	2 (0)	2 (0)	1 (0)	11 (3)	13 (2)	12 (1)	11 (0)	7 (0)
N. A.	1	1	1	1	1	1	–	–	–	–
a növekedés országos átlaga (%)	5,75	-0,31	11,00	14,22	13,31	21,64	24,80	25,00	23,53	21,34

Adatok forrása: <http://www.censusindia.net>

Az indiai statisztikusok a meglévő népszámlálási adatok alapján száz évre visszamenőleg a mai adminisztratív rendszer minden egységére kiszámították a népességszámokat és a népességnövekedés mértékét, amivel teljesen egységessé és elemezhetővé vált a regionális idősor.

N. A.: A ma alig egymillió Arunachal Pradesh állam 1961-ben szerepel először a hivatalos statisztikákban, így eddig az időpontig nem tudtuk bevonni vizsgálatainkba.

4. táblázat: Az egyes növekedési kategóriákba eső államok együttes népességszámának részesedése India teljes lakosságából az évtized végi népességszámok alapján, 1901-2001.

Évtizedes növekedési ráta (%)	Az egyes kategóriák államaiban élők együttes lélekszámának részesedése India népességéből									
	(%)									
	1901- 1911	1911- 1921	1921- 1931	1931- 1941	1941- 1951	1951- 1961	1961- 1971	1971- 1981	1981- 1991	1991- 2001
5 alatt	37,74	90,49			2,71	0,01				
5-10	25,45	7,20	49,33	0,24	16,37	0,95				3,10
10-20	34,43	0,35	46,80	89,87	76,46	47,20	15,30	10,81	10,18	38,79
20-30	2,20	1,85	3,60	9,44	3,98	38,44	78,39	82,13	86,71	56,16
30 felett	0,19	0,12	0,27	0,45	0,48	13,40	6,31	7,06	3,12	1,95
N. A.						0,08				
összesen	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

India elmúlt száz éves népesedési történetében a második szakasz kezdetét 1921-re tettük (a census időpontjához, így adataink datálásához igazodva). Ezt a három évtizedet (1921-1951) már jelentős mértékű, országos szinten mindhárom évtizedben 10%-ot meghaladó növekedési ráták jellemezték (3. táblázat), mely folyamat eredményeként India lakossága 1951-ben már meghaladta a 360 millió főt. E szakasz első évtizede (1921-1931.) az

első olyan dekád, amelyben egyetlen szövetségi államnak vagy területnek sem csökkent a lélekszáma, sőt egyetlen olyan területet sem találunk, ahol a növekedés ne haladta volna meg az 5%-ot. A leglassabb, ez esetben 5-10% közötti gyarapodás ismételt az ország északi részén fekvő, többségében nagy népességű államokat (Uttar Pradesh, Bihar, Nyugat-Bengál), valamint Dél-Indiát jellemezte, Kerala kivételével, mely az egyetlen nagy állam, ahol már ebben az időben is kiugróan magas népességnövekedést tapasztalhattunk (2.c ábra). Az ország lakosainak fele élt ezeken a területeken ekkoriban, ám a következő évtized az egyre gyorsuló növekedés mellett még fokozottabb mértékű regionális nivellálódást hozott. Míg az 1910-es évek vészterhes időszakában az ország lakosainak 9/10 része olyan területen élt, ahol vagy fogyott, vagy alig gyarapodott a népességszám, addig az 1930-as években ugyanekkora arányban vannak azok, akik az ekkori országos átlagnak megfelelő, 10-20% közötti, tehát már igen magas növekedéssel jellemezhető államokban és szövetségi területeken éltek (4. táblázat). A kivételt ismét Északkelet-India jelenti, valamint az ország egyik legnagyobb állama, Nyugat-Bengál (2.d ábra). A második népesedési szakasz utolsó évtizedében, az 1940-es években – elsősorban a II. világháború, éhínség, valamint a függetlenség kivívásának körülményei és következményei miatt – megint kissé lassult a növekedés üteme az országban, és ezzel párhuzamosan a regionális háttér is kissé differenciáltabbá vált (2.e ábra). Két területen ismét csökkent a lakosság száma. Az egyik az Andamán-szigetek, ahol a mindössze háromezer fős veszteség eltörpül a másik helyen, Punjabban bekövetkezett 460 ezer fős csökkenés mellett. Ennek okai most nem járványok és nem az éhínség voltak, hanem a háború és az etnikai feszültségek robbanásszerű oldódása. (A történelmi Punjab nagyobbik része véres harcok árán Pakisztánhoz került.) További két kis népességű helyen pedig nem érte el a növekedés még az 5%-ot sem: a már hosszú ideje lassan gyarapodó Goában, illetve Dadra és Nagar Haveli szigetvilágában. A regionális különbségek növekedése ellenére azonban az ország lakosainak 3/4 része ebben az évtizedben is olyan területen élt, ahol az országos átlagnak megfelelő, 10-20% közötti népességnövekedés következett be.

1951-ben újabb fordulat állt be India népességnövekedésének történetében: kezdetét vette a demográfiai robbanásnak nevezett, lényegében mind a mai napig tartó folyamat (Szegedi N. 1991). A halálozási ráták erőteljes csökkenésnek indultak, míg a születési ráták ugyanazon az elképesztően magas szinten maradtak sok-sok éven át, és csak a negyedik növekedési szakasz kezdetekor, az 1970-es években indult el egy enyhe mérséklődési trend e téren is. E folyamat eredményeként India lakosainak száma az 1951. óta eltelt ötven esztendő alatt csaknem megháromszorozódott, 360 millióról egymilliárd fő fölé emelkedett. A népességrobbanás megindulásával párhuzamosan előzetesen azt várnánk, hogy az teljes

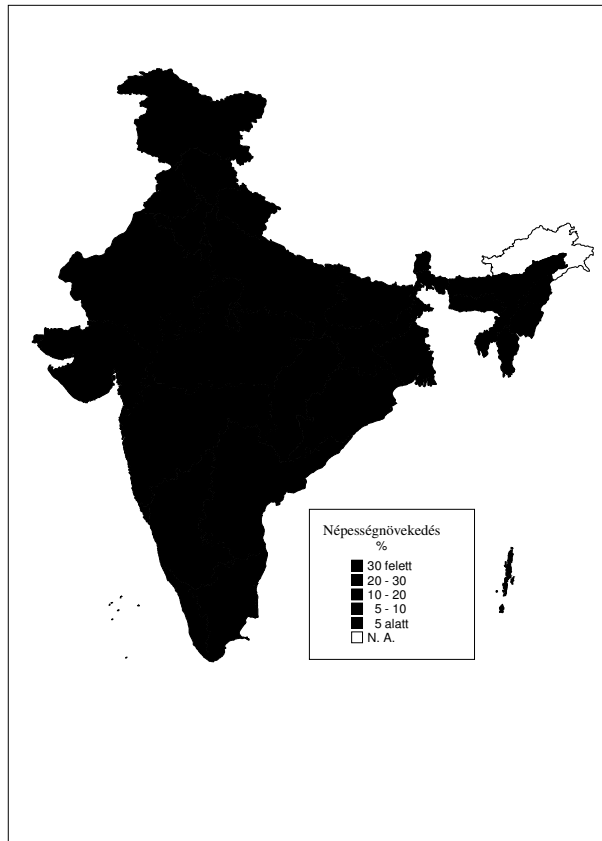
körüen érinti az ország minden táját, a vizsgált terület egységek mindegyikében extrém magas növekedési ráták jelennek meg, egyszóval mérséklődik a népességnövekedés regionális differenciáltsága. E várakozásunk azonban az 1950-es években még egyáltalán nem teljesül. Az országos átlagban 20% fölötti gyarapodás azt sejteti, hogy a legnagyobb népességű államokban erőteljesen megindultak a demográfiai robbanással járó folyamatok, hiszen egész India arculatát döntően e területek határozzák meg. Rátekintve térképünkre, e sejtésünkben alapvetően nem is csalatkozunk (*2.f ábra*). Az is igaz azonban, hogy a népességrobbanás még nem vette teljes lendülettel kezdetét az összes államban; ebben a tíz évben még inkább a múltbeli folyamatok, az elmúlt évtizedek során kialakult trendek határozták meg a népességnövekedés mértékét India legtöbb vidékén. Ebben az időszakban még igen forró volt a politikai légkör az országban: háború fenyegetett Pakisztánnal, hinduk és muzulmánok tömegei hagyták el még mindig otthonaikat, így – főleg az évtized elején – nem mindenütt volt lehetőség a békés fejlődésre. Két olyan szövetségi államot is találunk, ahol – az országosan közel 22%-os gyarapodás ellenére – a népességnövekedés évtizedes szintje nem érte el még a 10%-ot sem. E két állam egyike az ekkor még portugál gyarmat Goa, melyet már az előző húsz esztendő során is mélyen átlag alatti növekedési ütem jellemzett, a másik pedig az a Jammu és Kasmír, melynek hovatartozása a vizsgált években is, és azóta is még néhányszor háborúba sodorta Indiát és Pakisztánt. E háborúskodásnak mind a mai napig nincs vége, hiszen a két ország között Kasmír területén nem jogilag rögzített határ, pusztán demarkációs vonal húzódik. Az 1960-as évekre többé-kevésbé konszolidálódott politikai viszonyok, az ország minden részére kiterjedő politikai és gazdasági stabilitás azonban meghozták a regionális különbségek erőteljes csökkenését is, vagyis most már India minden részén a demográfiai robbanás folyamatai váltak uralkodóvá (*2.g ábra*). Ebben az évtizedben tovább fokozódott a népességnövekedés üteme: értéke ezúttal már megközelítette a 25%-ot, ami több mint 100 millió fős gyarapodást jelentett tíz év alatt. A regionális nivellálódást *3. táblázatunk* mutatja: a vizsgált terület egységek mindegyike – egy kivétellel – a felállított növekedési kategóriák közül mindössze kettőben összpontosult. Ráadásul India lakosainak majdnem 4/5-e olyan állam lakosa volt 1971-ben, ahol az országos átlag körüli, 20-30% közötti gyarapodás ment végbe '60-as években (*4. táblázat*). Az egyetlen kivétel, ahol a növekedés mértéke nem érte el a 20%-ot ebben az évtizedben, nem más, mint India legnépesebb szövetségi állama, Uttar Pradesh. Itt sem sok, mindössze fél százalékpont hiányzott azonban e határ átlépéséhez, tehát a gyarapodás üteme nem maradt el lényegesen az országosan tapasztalt szinttől. (E tíz év alatt Uttar Pradesh lakossága a közel 74 milliós szintről 88 millió fő fölé emelkedett!).

India eddigi legnagyobb arányú népességnövekedését az 1970-es években érte el: lakosainak száma 1/4-ével nőtt tíz év alatt, ami már közel 140 millió fős gyarapodást jelentett. Az 1971. évi népszámlálás dátuma egyben az általunk meghatározott negyedik növekedési szakasz kezdete, ettől kezdve egészen napjainkig a születési ráták több mint kétszeresen haladják meg a halálozási ráták értékét. Az előző évtizedben kialakult, viszonylag egységes regionális kép e dekádban sem sokat változott (3. táblázat). Most két déli állam növekedési üteme maradt a 20%-os határ alatt (2.h ábra). Közülük Tamil Nadu az, ahol a növekedési ráták soha nem voltak igazán magasak; egyedül az 1960-as években lépték túl valamivel a 20%-ot. Azóta az állam gyarapodási üteme fokozatosan mérséklődik. Ez utóbbi kitétel igaz a másik nagy déli államra, Keralára is. Itt azonban már hosszú évtizedek óta tartott a rohamos mértékű növekedés: Keralában már a '20-as években is több mint 20%-kal gyarapodott a lakosok száma. Az országos átlag körüli, vagyis 20-30% közötti növekedést felmutató államok csoportjának összetétele nemigen változott meg az előző évtizedhez képest, népességi súlyuk viszont 80% fölé emelkedett (4. táblázat). A '80-as években tovább tartott a rohamos mértékű népességnövekedés: a ráta meghaladta a 23%-ot, ami a népesség mintegy 180 millió fős további emelkedéséhez vezetett. Ez az az évtized, minek során a legkevesebbet változott a népességnövekedés regionális képe (2.i ábra). Tamil Naduban és Keralában tovább mérséklődött a növekedés üteme, mely tendenciához csatlakozott a kis Goa is. Így továbbra is India népességének mintegy 10%-a élt olyan államban, ahol a gyarapodás mértéke már messze alulmúlta az országos szintet. Majdnem pontosan 87% viszont azok aránya, akik régiójában lényegében az országos trendnek megfelelő folyamat játszódott le ebben az évtizedben is: valamelyest nőtt tehát e kategória államainak súlya az országon belül, ami a regionális különbségek további mérséklődését jelenti. Az 1991-et követő időszak viszont bizonyos értelemben fordulópontot hozott India népességnövekedési jellemzőit tekintve. Az országos átlag még mindig 20% fölött van, továbbra is rohamosan gyarapodik az ország lélekszáma (mintegy 180 millió fővel 1991-2001. között), és a születési ráta is több mint kétszeresen haladja meg a halálozási rátát, tehát e fő szempont alapján ezt a dekádát is a negyedik növekedési szakaszba soroljuk, (egyelőre) nem tekintjük önálló szakasz kezdetének. Pedig ha a növekedés regionális hátterét vizsgáljuk, jelentős változásokat tapasztalunk: India 35 szövetségi állama és szövetségi területe közül 26-ban mérséklődött a növekedés üteme az előző évtizedhez képest, ezen belül 12 esetében több mint öt százalékponttal! Olyan nagy államok életében is bekövetkezett ez a (remélhetőleg tartós folyamatokat elindító) fordulópont, mint Andhra Pradesh, Nyugat-Bengál, Chhatisgarh. Tovább mérséklődött a növekedési ütem a déli államokban olyannyira, hogy Kerala lakosainak számbeli gyarapodása

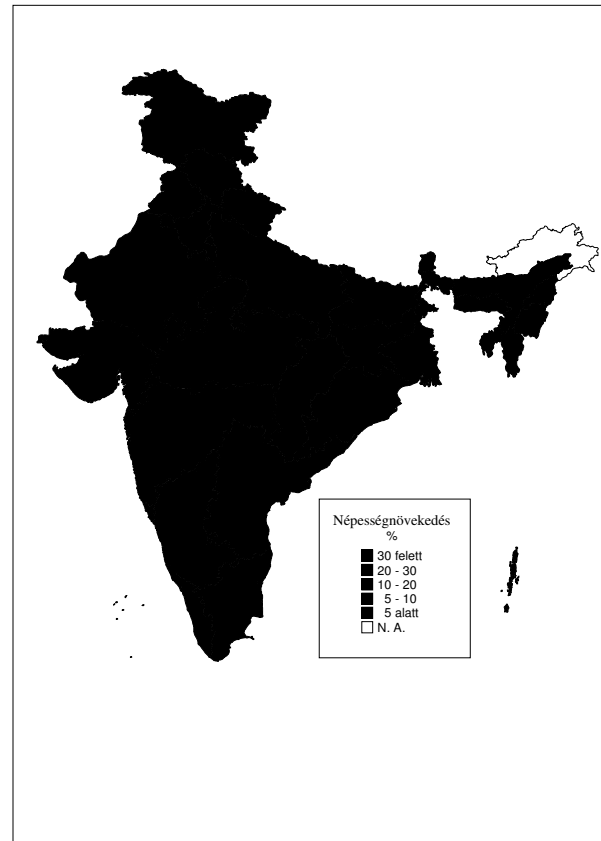
nem érte el már a 10%-ot sem. Utoljára az '50-es évek forrongó időszakában tapasztalhattunk – akkor is csak két állam esetében – ilyen, viszonylag elfogadható mértékű gyarapodást Indiában. De a ma 20 millió főnél népesebb államok közül Tamil Nadu és Andhra Pradesh, valamint a kis Goa sincs messze attól, hogy átlépje – immár csökkenő tendencia eredményeként – a 10%-os határt. Ha térképünkre pillantunk, láthatjuk, hogy a növekedési ütem mérséklődése egész Dél-Indiában bekövetkezett, mely terület államai – kiegészülve Kelet-India már említett régiójával – egységesen az országos átlag alatti növekedést produkáltak az utóbbi évtizedben (3. ábra). Ma már India lakosainak 2/5-e olyan államban él, ahol a népességszám gyarapodásának mértéke elmarad a 20%-tól, így az országos átlagtól is (4. táblázat). A még mindig 20-30% közötti, tehát igen erőteljes növekedést produkáló terület egységek között azonban nagy államok sorát fedezhetjük fel, melyek összefüggő területet alkotva szinte teljes mértékben uralják a Dekkán északi és nyugati vidékeit, a Gangesz-, valamint az Indus-völgyet. Köztük találjuk Uttar Pradesht, melynek népessége, mint láttuk, ma már megközelíti a 170 millió főt. De e csoportba tartozik a második és harmadik legnépesebb Maharashtra és Bihar is. Épp e nagy államoknak köszönhetően India lakosainak több mint fele még olyan területen él, ahol a népességnövekedés mértéke továbbra is meghaladja az évi átlagban vett 2%-ot, így az országos átlagot is. E kategóriához tartozik az északkeleti országrész három állama is, másik háromban viszont még mindig extrém gyors, tíz év alatt 30% fölötti a növekedés üteme. Sőt: ebben az évtizedben Nagaland lakossága produkálta a legnagyobb arányú gyarapodást egész Indiában, melynek értéke meghaladta a 60%-ot! Néhány kis szövetségi területen szintén tovább tart a hosszú évtizedek alatt megszokott, rohamos mértékű növekedés. Delhi lakosainak száma 1941-1951. között csaknem megduplázódott, azóta viszont évtizedről évtizedre folyamatosan másfélszeresére duzzadt népességének nagysága. Ez persze nemcsak a természetes szaporodással, hanem az erőteljes bevándorlással is összefüggésben áll. Csakúgy, mint a Le Corbusier-tervezte, két állam székhelyeként is funkcionáló Chandigarh esetében, ahol a népességrobbanás hatalmas értékei után még mindig 40% körüli gyarapodás a jellemző.

2. ábra: A népességnövekedés mértéke India szövetségi államaiban

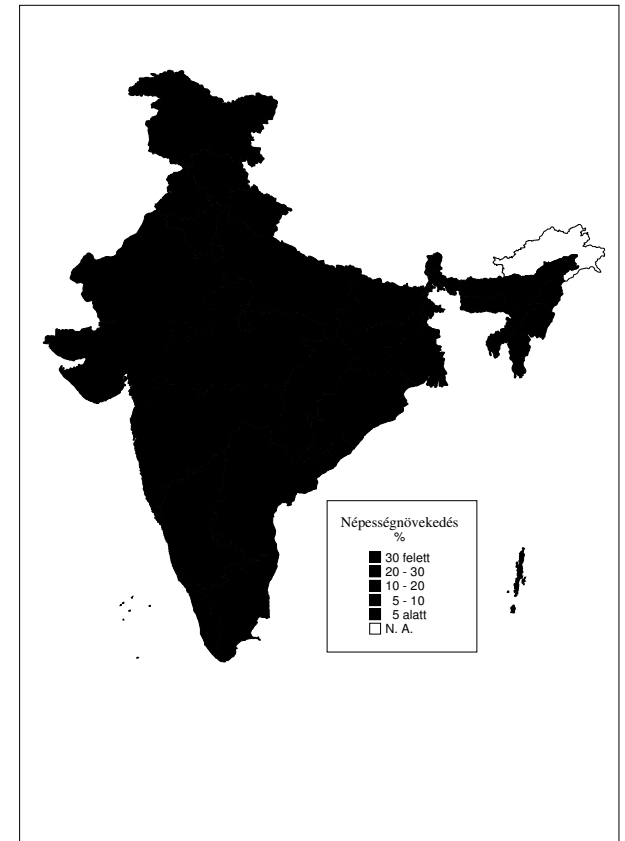
a) 1901-1911

b) 1911-1921

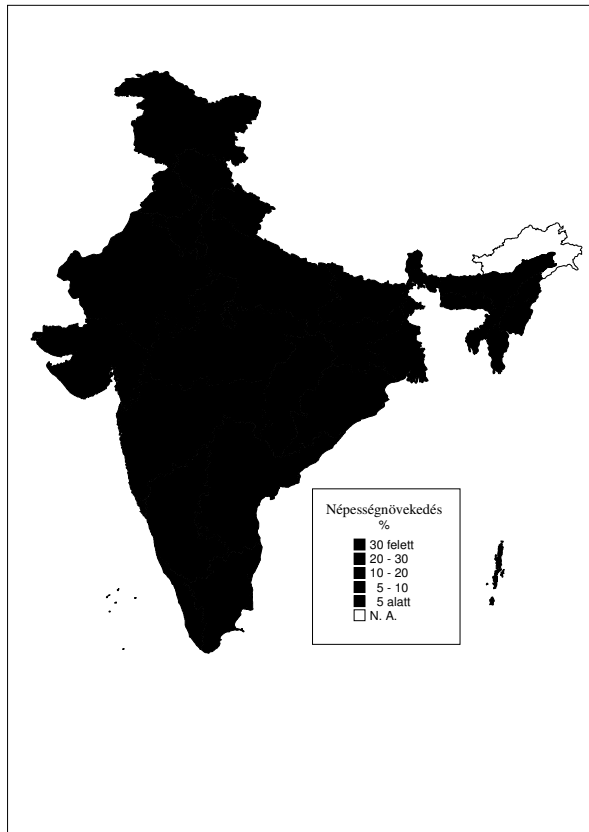

c) 1921-1931

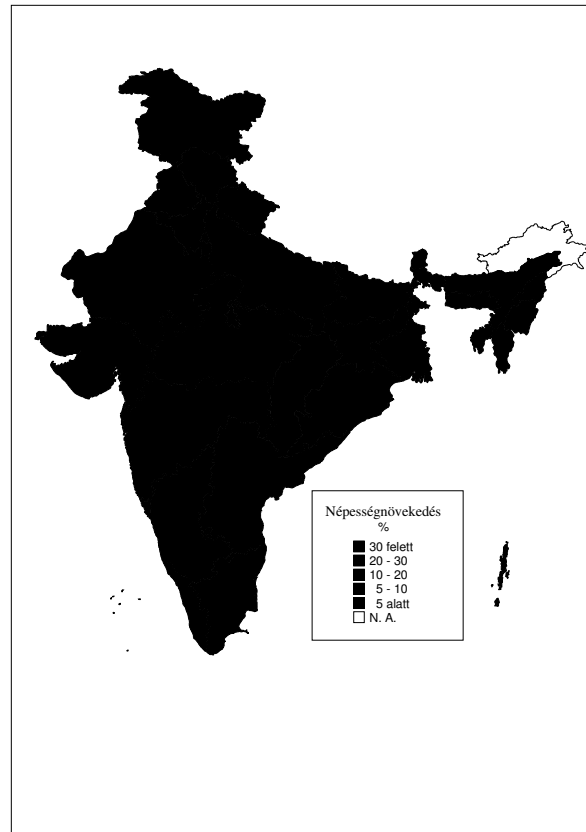

2. ábra: A népességnövekedés mértéke India szövetségi államaiban

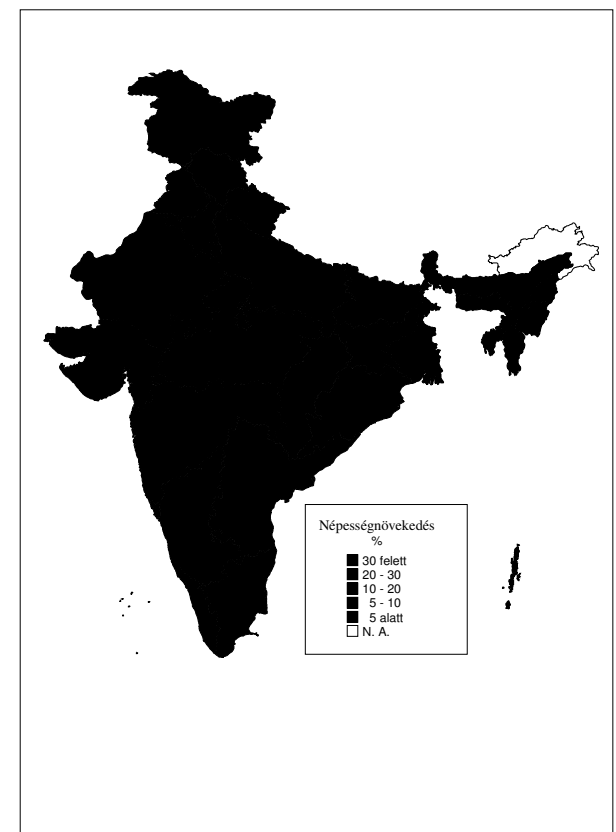
d) 1931-1941

e) 1941-1951

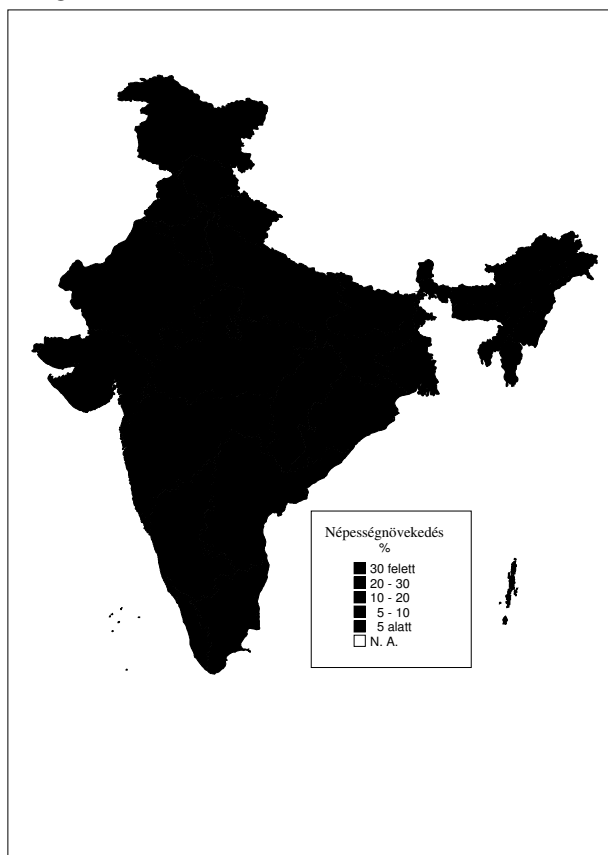

f) 1951-1961

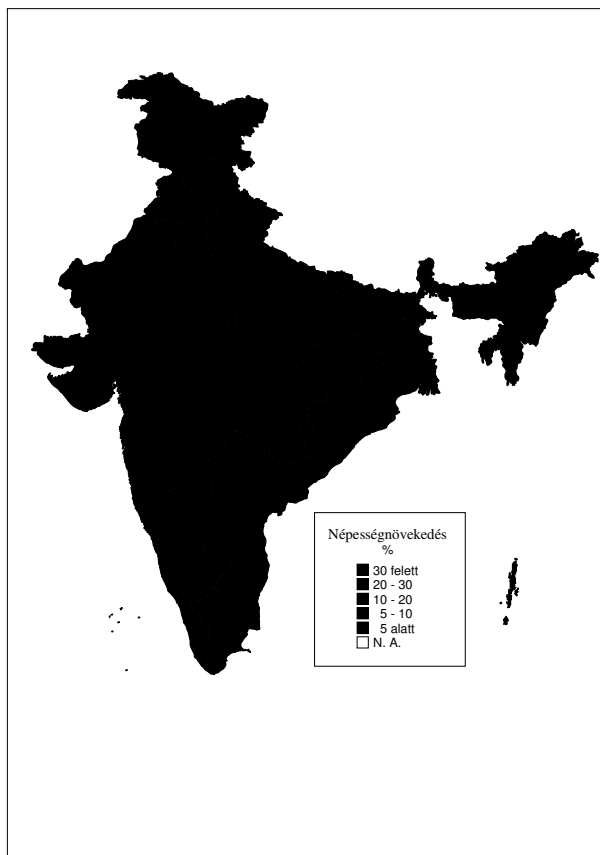

2. ábra: A népességnövekedés mértéke India szövetségi államaiban

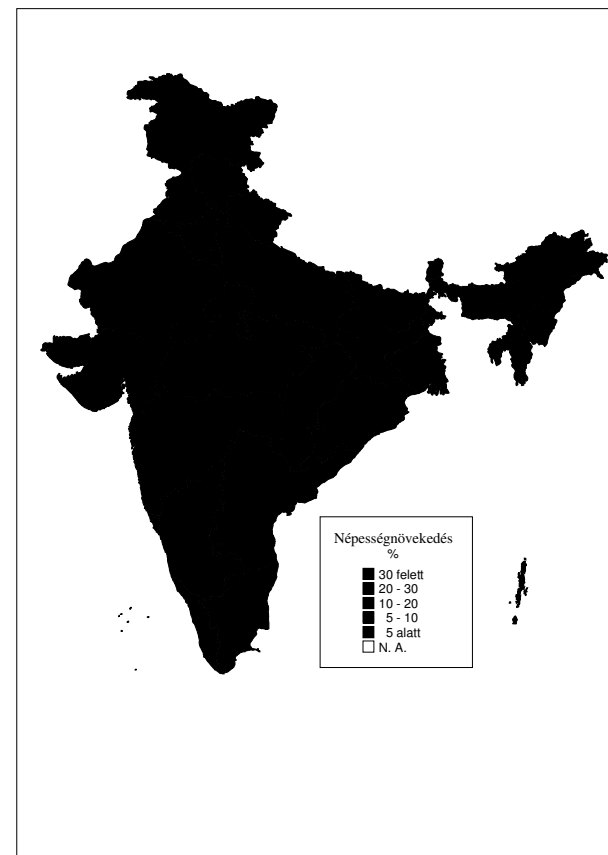
g) 1961-1971

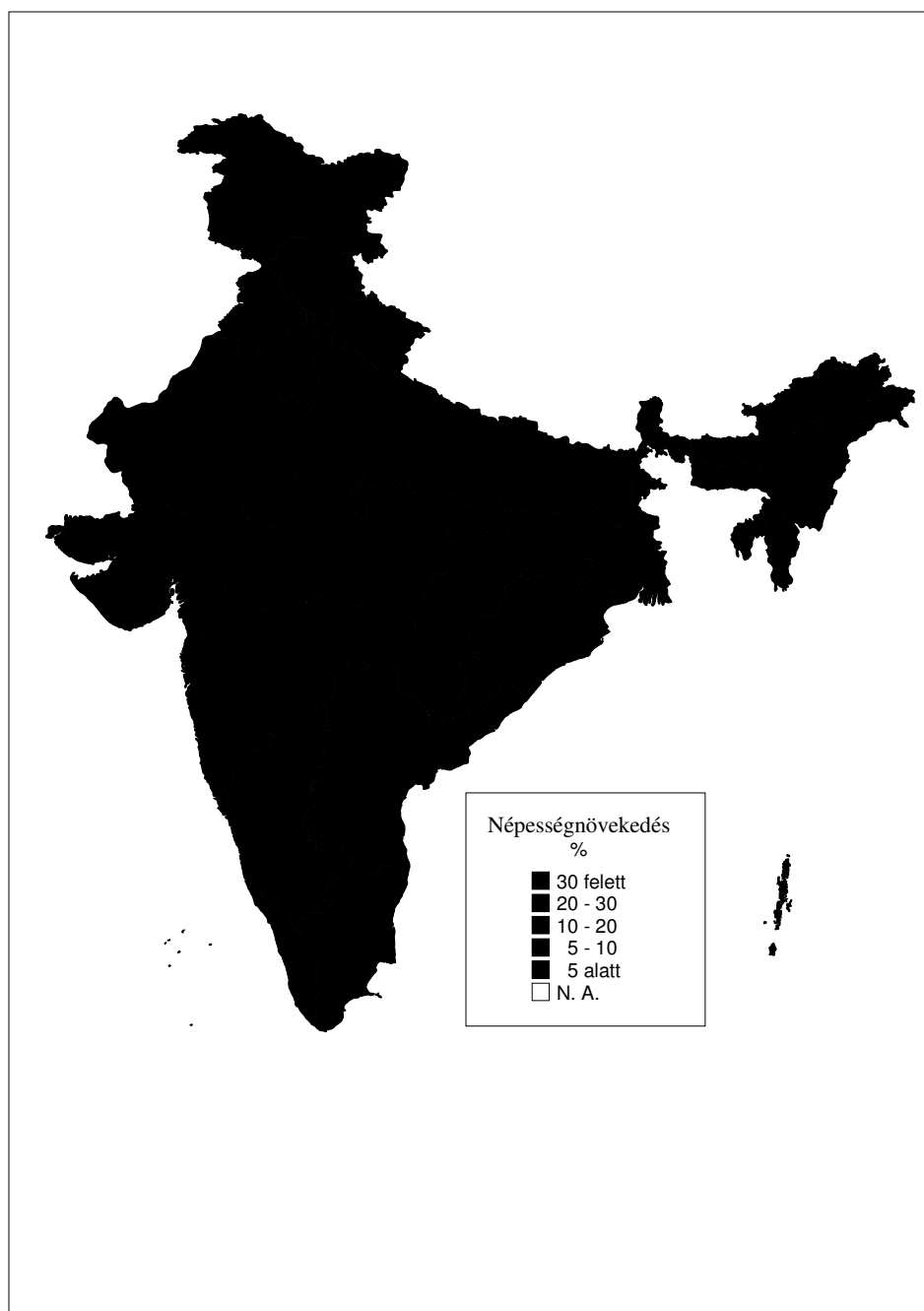
h) 1971-1981

i) 1981-1991

3. ábra: A népességnövekedés mértéke India szövetségi államaiban, 1991-2001.

Az elmúlt évszázad általános növekedési tendenciája mellett tehát időről-időre több olyan területet is találtunk Indiában, ahol az országos átlagtól kisebb-nagyobb mértékben eltérő folyamatok játszódtak le. E tekintetben a fentiekben felvázolt négy növekedési szakasz két részre osztható. Az első kettő folyamán, vagyis 1901-1951 között általában jelentős mértékű regionális differenciáltság állt a növekedési trend mögött, mely alól kivételt leginkább az 1911-1921 közötti, országos fogyást előidéző évek jelentenek. 1951 után viszont

India minden vidékén megindult – több-kevesebb késéssel – a rohamos mértékű népességnövekedés, ami mögött már határozott regionális nivellálódás is állt (az ide vonatkozó szórásértékeket lásd: *Gans, P. –Tyagi, V. K. 1994*). E térségi közeledés ugyan 1991. után ismét ellenkező tendenciába látszik átfordulni, ám tíz év történései még nem elég meggyőzőek ahhoz, hogy azokat már egy egészen új népességnövekedési szakasz kezdeteként tudjuk interpretálni.

5. táblázat: A népességszám változás területi rendje Indiában, 1901-2001.

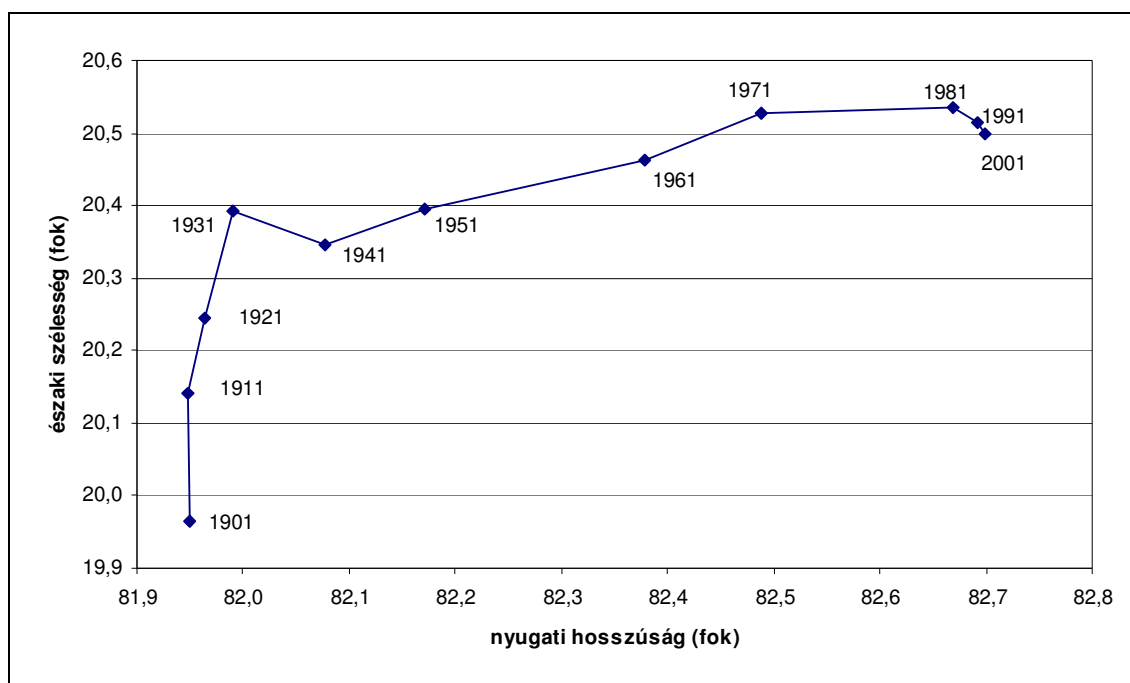
Népességszám változás 1901-1951.			
Népességszám változás 1951- 2001.	átlagos	átlagtól eltérő	átlagtól jelentősen eltérő
átlagos	Andhra Pradesh, Bihar, Gujarat, Jharkhand, Karnataka, Lakshadweep, Madhya Pradesh, Maharashtra, Nyugat-Bengál, Orissa, Pondicherry, Uttaranchal, Uttar Pradesh	Chhatisgarh, Himachal Pradesh, Punjab	
átlagtól eltérő	Jammu és Kasmír, Rajasthan, Tamil Nadu	Goa, Haryana, Kerala, Manipur, Meghalaya	Assam
átlagtól jelentősen eltérő	Daman és Diu	Andamán- és Nicobar-szigetek, Chandigarh	Dadra és Nagar Haveli, Delhi, Mizoram, Nagaland, Sikkim, Tripura

E gondolatok alapján tipizálhatjuk India szövetségi államait és szövetségi területeit arra figyelve, hogy az elmúlt évszázad folyamán mennyiben követték az országosan is jellemző trendet, vagy mennyiben tértek el attól. Két, egyenlő időtartamú részre bontottuk e száz évet és azt vizsgáltuk, hogy 1901-1951, illetve 1951-2001 között az egyes szövetségi államok és területek népességnövekedési értéke hány százalékponttal tért el az országos átlagtól. „Átlagos”-nak ítéltük ezt a különbséget abban az esetben, ha az öt-öt évtized eltéréseinek számtani átlaga nem haladta meg az öt százalékpontot, „átlagtól eltérő” tendenciát állapítottunk meg 5-10 százalékpontos eredmény esetén, és „átlagtól jelentős eltérő” trendről beszéltünk, ha a kapott érték meghaladta a tíz százalékpontot. A két fél évszázad azonos szempontú kategorizálásának eredményeit az 5. táblázat szerint vetettük össze. Összesen 11 olyan szövetségi államot találunk – két további szövetségi terület mellett –

, ahol a népességnövekedés üteme hosszútávon szinte egyáltalán nem tért el a mindenkori országos átlagtól. Természetesen ebben a csoportban találjuk a legnépesebb államokat, hiszen nagy súlyuknál fogva ezek a területek formálják leginkább az ország képét. A másik végletet viszont csupa kis lélekszámú területegység alkotja: négy északkeleti állam, a főváros környéke, valamint Dadra és Nagar Haveli szigetei. A leggyorsabban növekvő, illetve a legnagyobb ingadozásokat mutató területek ezek, ahol tehát az egész évszázad folyamán az országos átlagtól jelentősen eltérő népesedési folyamatok uralkodtak. Daman és Diu az egyetlen olyan terület, ahol az évszázad első felében az országos átlagnak megfelelő gyarapodási ütemet regisztrálhattunk, a népességrobbanás következtében azonban e szigetek lakosságának növekedési rátája 1951 óta már messze meghaladja az országosan jellemző szintet. Kissé magasabb évszázad eleji növekedési ráták után, de gyakorlatilag ugyanez játszódott le az Andamán-szigeteken és Chandigarh városában is. Az elmúlt ötven évben tehát csak a legkisebb népességű területekre volt jellemző, hogy az országos átlagtól jelentősen eltérő növekedési ütemet produkáltak. A déli Kerala és Goa, valamint a pandzsabi Haryana mellett további két északkeleti kis államot találunk abban a csoportban, ahol jellemzően az egész évszázad folyamán az átlagtól némileg eltérő folyamatok zajlottak. Jelentős különbséget tesz azonban ezen öt állam között az, hogy míg Goában és Keralában többnyire átlag alatti volt a népességnövekedés szintje, addig a másik három területen átlag feletti értékeket tapasztaltunk. Ugyanígyen szempontok tagolják azt a csoportot is, ahol az évszázad első felének átlagos növekedési tendenciáját 1951 után az országostól eltérő folyamatok váltották fel. Ám míg Tamil Naduban mindvégig az országos átlag alatt maradt a növekedés szintje, addig Rajasthanban és Kasmírban helyenként az átlagot erősen meghaladó gyarapodás volt a jellemző. Végül meg kell említenünk Assamot, mint az egyetlen olyan indiai területet, ahol az évszázad első felében tapasztalt rohamos mértékű növekedés némileg mérséklődött, 1951 után közelített az országos átlaghoz, sőt a '90-es években már nem is érte el azt.

Láttuk tehát, hogy India legnagyobb népességű államai – melyek többsége inkább az ország északi részén helyezkedik el – napjainkban igen gyors, az országos átlagnak lényegében megfelelő ütemű népességnövekedési folyamaton esnek át. A déli államok ellenben túljutottak a népességrobbanáson, ma már jóval lassabban gyarapodnak, mint az északi nagy államok, így növekedési ütemük meg sem közelíti az országos átlagot (*Gans, P. – Tyagi, V. K. 1999*). Mindemellett egyfajta nyugat-kelet kettősség is felfedezhető Indiában, miszerint inkább keleten találjuk a nagy lélekszámú és igen gyorsan gyarapodó, tehát súlyukat mindegyre tovább növelő államokat. E regionális megosztottság szemléltetésére szolgál az ország népességi súlypontjának mozgását bemutató ábránk (4. ábra).

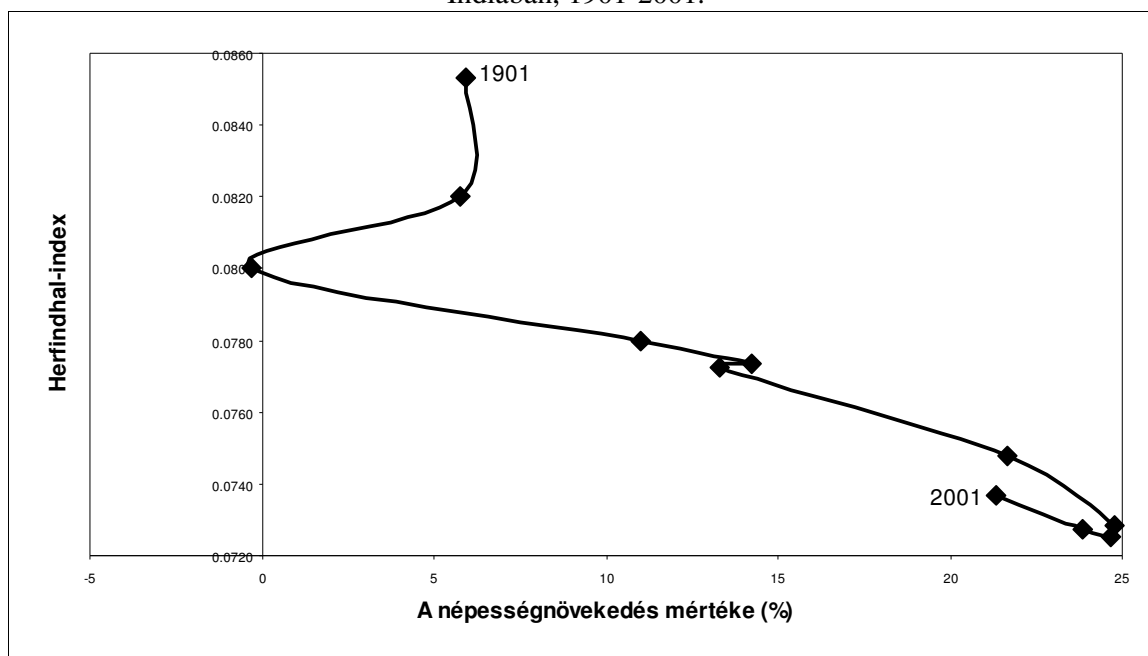
4. ábra: A népesség súlypontjának mozgása Indiában, 1901-2001.

A népesség súlypontja Kanker város közelében, Chhatisgarh államban található. Mint látható, száz év alatt mintegy egy fokot mozdult el keleti, és mintegy 0,6 fokot északi irányban, ami alapvetően megerősíti az ország regionális tagoltságáról fent elmondottakat.

A demográfiai folyamatok karakterének érzékeltetése szempontjából további lényeges kérdés lehet, hogy a bemutatott évszázados növekedés vajon a lakosság területi koncentrálódását, vagy épp a már eleve meglévő koncentráció csökkenését hozta-e magával. A koncentráció növekedése nem jelent mást, mint azt, hogy a nagy népességű államok relatív súlya a növekedési folyamat következtében tovább nőtt, vagyis India lakosainak egyre nagyobb hányada összpontosul egyre kevesebb területegységen. E kérdés megválaszolása érdekében 1901-2001. között minden népszámlálási évre kiszámítottuk a lakosság területi koncentráltóságának mértékét jelző Herfindhal-indexet és azt a népességnövekedés függvényében ábrázoltuk (5. ábra).

5. ábra: A népesség területi koncentráltságának változása a népességnövekedés függvényében Indiában, 1901-2001.

Mint az ábra pontjai mutatják, a múlt század során egyre fokozódó népességnövekedés a lakosság területi koncentrációjának folyamatos csökkenésével járt együtt. Nem kivétel ez alól az első növekedési szakasz két évtizede sem, amelynek második évtizede az ország népességszámának csökkenését hozta magával. Ez azt jelenti, hogy e járványokkal és éhínségekkel terhelt években a nagyobb népességű államok relatíve nagyobb mértékű csökkenést szenvedtek el, mint a kisebb államok. A regionális különbségek elemzésénél már utaltunk rá, hogy az 1990-es évek újabb fordulatot látszanak hozni India népességnövekedésének történetében. Már a '80-as évek regionális folyamatai – ha csak minimális mértékben is – a területi koncentráció növekedése irányában hatottak, a '90-es évek viszont már határozottan ezen új trend erősödését mutatják. A fenti elemzések tükrében ez minden bizonnyal annak köszönhető, hogy Dél-Indiában egységesen lelassult a növekedés, a nagy, 20 millió főnél népesebb államok is veszítenek relatív népességi súlyukból, míg az északi óriások, a 100 millió főt közelítő államok, mint Bihar, Nyugat-Bengál, a 170 milliós Uttar Pradesh, vagy épp a Dekkán legnagyobb állama, Maharashtra még mindig elképesztő ütemben gyarapítják lakosaik számát. A koncentrációs mérőszám értékei tehát legújabbban a regionális különbségek növekedésére utalnak.

A népességnövekedés mértékére ható tényezők

Mint a fentiekben láttuk, India elmúlt évszázadbeli népességnövekedése mögött jelentős regionális differenciák állnak. Felmerülhet bennünk a kérdés, hogy milyen okokra, milyen – elsősorban társadalmi – tényezőkre vezethető ez vissza. Erre a kérdésre teljes körű és pontos választ persze lehetetlen adni, de itt és most nem is ez a feladatunk. Ki tudunk emelni azonban néhány olyan társadalmi jellemzőt, ami – ha nem is minden államban, de – India egyes tájain erőteljes hatással van a népességszám növekedésére. Kutatásaink kezdetén mintegy induló hipotézisként azt fogalmaztuk meg, hogy minden bizonnyal a vallás az egyik ilyen tényező. Tanulmányunk elején már említettük, hogy hinduizmus életformává vált, hogy ez az az erő, ami összetartja Indiát. Az évszázadok, évezredek folyamán a hinduizmussal kapcsolatban kialakult társadalmi szokások, kötöttségek sokszor valóban felelőssé tehetők egyes társadalmi problémák elmélyüléséért, így bizonyos tekintetben a népességrobbanás bekövetkeztéért és csillapíthatatlanságáért is. Vannak azonban ennél sokkal kézzelfoghatóbb, objektívebb okok is, amiken a hindu hagyományok különösebb megsértése nélkül is lehetne változtatni annak érdekében, hogy már a közeljövőben lassuljon a népességszám gyarapodási üteme. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az, hogy a keresztény többségű (Nagaland, Mizoram, Meghalaya) vagy jelentős keresztény kisebbség által lakott államokban (Manipur, Arunachal Pradesh) sem mérséklődött a népességnövekedés, sőt az elmúlt évtizedekben szinte változatlan mértékben haladt tovább e folyamat. És az, hogy a szintén jelentős keresztény lakossággal bíró déli államokban, Goában, Keralában, Tamil Naduban kedvező népesedési folyamatok látszanak uralkodóvá válni, minden bizonnyal csak részben köszönhetők a keresztény (vagy inkább európai) filozófia térnyerésének és a hinduizmus viszonylagos háttérbe szorulásának. Egy-egy állam népességének vallási összetétele természetesen sok mindent elárul történelmi örökségről, az ottani hagyományokról, de épp ezen örökség egyéb összetevői válnak igen fontos magyarázó tényezőkké a népességnövekedés terén. Közülük is az egyik legfontosabb a nyelv és a vele összefüggő írásbeliség, vagy éppen annak hiánya. Már említettük, hogy az indiai államok nyelvi alapon határolódtak le a függetlenség utáni időszak folyamán, és még ma is alakulnak ki, válnak ki a régiékből új államok. Nincs tehát egységes nemzeti nyelv, így nincs egységes írásbeliség sem. (A függetlenség kivívása után a hatalomra került Kongresszuspárt egyik fő célkitűzése volt a hindi meghonosítása India egész területén, de törekvésük a nem hindi nyelvű lakosság heves tiltakozásába ütközött, így e kormányzati terv teljes kudarccal végződött. Az elképzelés azonban még ma is él, mégpedig az igen

jelentős indiai filmiparban. Az Indiában is igen népszerű szappanoperák, hazai televíziós sorozatok ugyanis kizárólag hindi nyelvűek (*Crome, L. 1993*).

A még ma is súlyos gondokat okozó analfabétizmus csökkentése viszont előfeltétele lenne a különböző fogamzásgátlási módszerek elterjesztésének, az országos, illetve helyi szinten kidolgozott családtervezési programok sikerének. (India a világon az első olyan fejlődő ország, ahol hivatalos nemzeti családtervezési programot dolgoztak ki: az 1952-ben elfogadott ötéves terv részeként anyagi eszközöket is biztosítottak megvalósításához [*Gans, P. –Tyagi, V. K. 1994*]). Hogy e felvilágosító törekvések milyen nehezen haladnak, jó példaként szolgál az indiai Egészségügyi és Családjóléti Minisztérium (Ministry of Health and Family Welfare) 2001-es évkönyvének közlése, miszerint e programok eredményeként mindössze 18 millió fő használ rendszeresen óvszert egész Indiában, míg az egyéb fogamzásgátlási módszerek elterjedtsége egyenként a tízmilliós létszám alatt marad (*Family Welfare Programme In India: Yearbook 2001*). (Mindemellett viszont a legfontosabb védőoltások már a lakosság döntő többségéhez eljutnak és az antibiotikumok használata is általánossá vált. A betegséget hordozó szúnyogok rendszeres irtásával a maláriát is megfékeztek: 1951-ben még 75 millió megbetegedést regisztráltak, míg 2000-ben már csak 2,2 milliót (*Johnson, G. 1998; Family Welfare Programme In India: Yearbook 2001*).) Ilyen körülmények között nyilvánvalóan igen nehéz lesz lelassítani a népességnövekedés ütemét. A helyzeten jelentősen javítana, ha sikerülne növelni az iskolázottság, vagyis a műveltség szintjét a lakosság körében. Tanulmányunkban már utaltunk rá, hogy Indiában még mindig igen magas az analfabéták aránya: országosan a hét éves vagy annál idősebb népesség mintegy 45%-a írástudatlan. (Ezen természetesen azt értjük, hogy saját anyanyelvén nem tud sem írni, sem olvasni. Az már más kérdés és a belső vándorlási lehetőségek problematikájához vezet, hogy aki például Madrasban kitűnő szakembernek számít a szakmájában, tamil nyelven ír-olvas, az a közeli Bangalore-ban csak már mint analfabéta tud munkát keresni, hiszen ott a kannada a fő beszélt nyelv.) Az írástudatlanság erősen összefügg az urbanizáltság alacsony szintjével. Mint már utaltunk rá, India lakosainak közel 3/4-e még ma is falun él. Itt a népességnövekedés egyik fő mozgatója, hogy minden (férfi)kézre szükség van a mezőgazdasági munkák elvégzéséhez, illetve a fiúgyerekek el tudnak menni városra dolgozni, jövedelmük egy részét pedig a családnak tudják adni. Indiában még ma is megdöbbentően magas a gyermekmunka aránya: a városi gyárak tömegesen nyelik el az alig tizenéves fiúkat és dolgoztatják őket európai szemmel megalázóan alacsonynak számító bérért. (Más kérdés, hogy ezek a fiúk általában nem fogják fel tragikusan a kérdést: tulajdonképpen büszkék rá, hogy segíteni tudnak családjukon (*Crome, L. 1993*).) A kereset

reménye ugyan a legfontosabb, de nem az egyetlen oka annak, hogy a gyermekek nem járnak iskolába. Fontos tényező az is, hogy az általában igen szegényes oktatási infrastruktúra mellett szinte csupa olyan dolgot kellene az iskolában tanulniuk, amit a szülők teljesen feleslegesnek tartanak. Másrészt iskolai végzettséggel sem túl nagy eséllyel kapnak a fiatalok jól fizető állást a városban (*Crome, L. 1993*). Mindemellett India minden államára igaz, hogy a városokban magasabb az írni-olvasni tudók aránya, mint falun, illetve a férfiak körében sokkal kisebb az analfabétizmus, mint a nőknél. És hogy ez utóbbi mennyire fontos tény, jelzi az, hogy egyértelmű és viszonylag szoros kapcsolat volt kimutatható 1991-ben a (20 millió főnél népesebb) szövetségi államok szintjén a természetes szaporodás értéke, valamint a nők körében írni-olvasni tudók aránya között (*Gans, P. –Tyagi, V. K. 1994, Gans, P. 2000*). Hiszen elsősorban a nők azok, akiknek meg kell érteni a családtervezés jelentőségét, a fogamzásgátlás módjait és az egyes konkrét módszerek használatának szabályait, előnyeit és hátrányait. Különböző korrelációs számítások segítségével mi magunk is megvizsgáltuk, hogy milyen mértékű és irányú kapcsolat áll fenn a legutóbbi évtized népességnövekedése és bizonyos társadalmi jellemzők, köztük éppen az írni-olvasni tudás szintje között. Mi már közel sem kaptunk ilyen meggyőző eredményeket, a 35 főbb területegység szintjén tehát már nincs érzékelhető, általános érvényű összefüggés az analfabétizmus és a népességnövekedés üteme között (6. táblázat).

6. táblázat: A népességnövekedés (1991-2001) és egyéb társadalmi jellemzők kapcsolata

Változók	Person-féle lineáris korrelációs együttható	Spearman-féle rangkorrelációs együttható	elemszám
Írni-olvasni tudók aránya a teljes népességen belül, 1991.	-0,025	-0,114	34
Írni-olvasni tudók aránya a teljes népességen belül, 2001.	-0,074	-0,183	35
Népsűrűség, 2001.	0,315	-0,148	35
Városlakók aránya, 2001.	0,155	-0,043	35
Feminitási arány, 2001.	-0,728**	-0,677**	35
6 év alattiak népességen belüli aránya, 2001.	0,170	0,364*	35
18 év alatti házas nők aránya, 1998-1999.	0,035	-0,092	32
Egy lakosra jutó jövedelem, 1993.	0,095	-0,057	23

**szignifikancia szint: 0,01; * szignifikancia szint: 0,05

Adatok forrása: <http://www.censusindia.net>; Family Welfare Programme of India, Yearbook 2001

Néhány érdekes esetre azért felfigyelhetünk. Ezek közül az egyik Kerala. Mint láttuk, az elmúlt évtizedben itt gyarapodott legkisebb mértékben a lakosság lélekszáma, és éppen ez az az állam, ahol a XX. század folyamán a legmagasabb arányban tudtak írni-olvasni az emberek egész Indiában. Itt már szinte nincs is különbség falu-város, férfi-nő között e tekintetben, mely jellemző nyilvánvalóan hozzájárult a népességnövekedés évtizedeken át tartó évi 20% fölötti szintjének mérséklődéséhez.

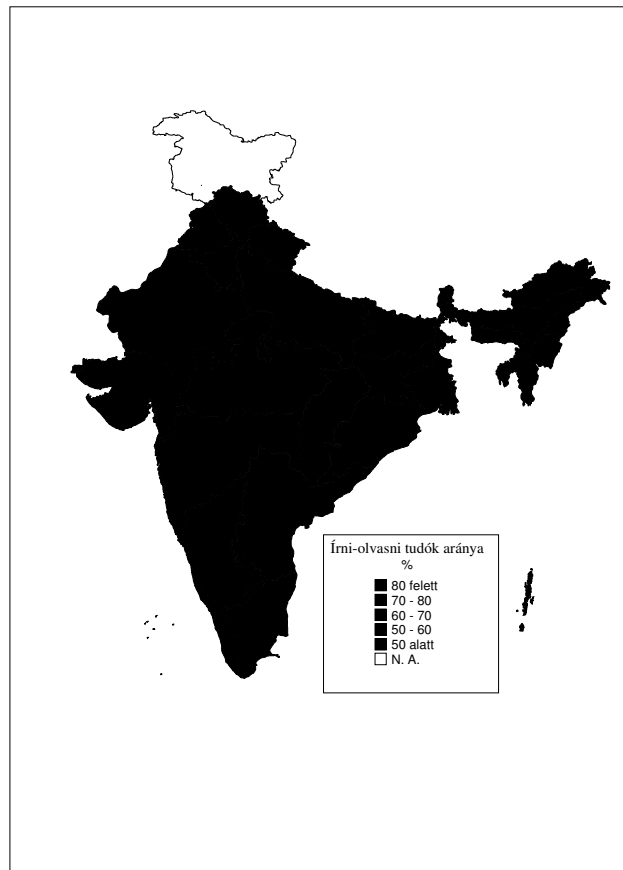
Keralában az írásbeliség már a század elején is a legmagasabb szinten állt Indiában. Kiváló természeti adottságai vannak: a Nyugati-Ghátok felfogja a monszun esőfelhőit, így itt rendszeresen és bőségesen hull csapadék, míg a Malabár-part kedvező kikötési lehetőséget kínál a hajósok számára. Ennek következtében Kerala évszázadokon át az Arab-tengeren át folyó kereskedelem központja volt, így viszonylag gazdag és erősen multikulturális állammá vált. A kiterjedt nemzetközi kereskedelem már önmagában elősegítette az írásbeliség elterjedését, de például Travankúr uralkodója már az 1860-as években erőteljesen támogatta a helyi elemi iskolai oktatást (*Johnson, G. 1998*). Majd Kerala volt az első indiai állam, ahol a kommunisták hatalomra tudtak kerülni (az 1957-es választásokon); az ő programjuknak központi eleme volt az oktatás általánossá tétele (*Surányi S. 1978*). Az államnak ma is jelentős nemzetközi kapcsolatai vannak. A helyi férfiak jó része például a Közel-Keleten dolgozik, mint olajbányász; hazaadott jövedelmük és megszerzett szakmai tapasztalataik erősen hozzájárulnak Kerala gazdaságának fejlődéséhez (*Crome, L. 1993*).

Mint térképeink mutatják, Dél-Indiában általában kisebb az analfabéták aránya, mint az ország egyéb részein (6. ábra). Érdekes felfigyelnünk Uttar Pradesh, valamint Bihar, a Hindusztáni-alföld e két óriásának esetére is, ahol az írni-olvasni tudók aránya 1991-ben mindössze 40% körül mozgott és ma sem éri el az országos átlag szintjét. Az itteni falusi tömegek iskolázása tehát még megoldatlan.

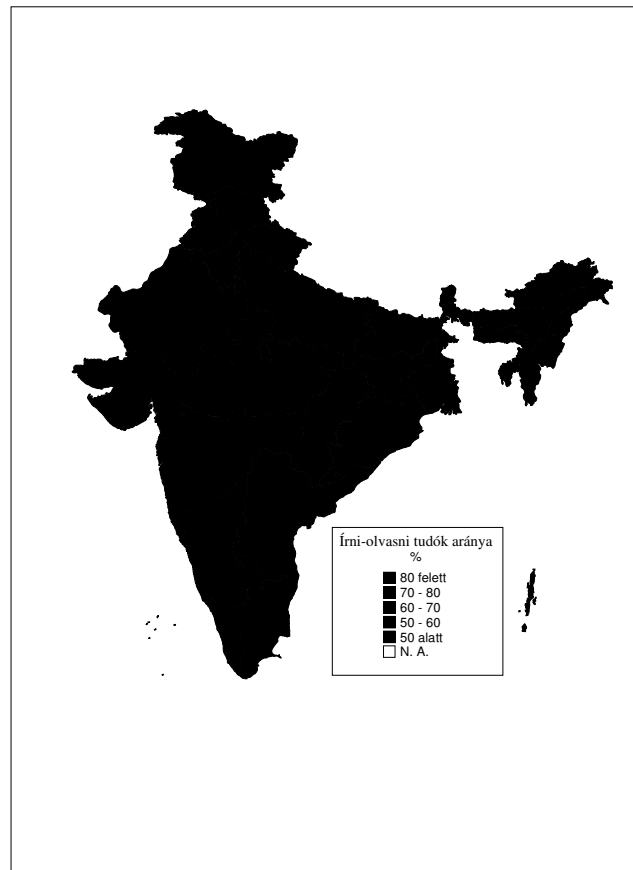
Aki mostanában figyeli a világban zajló folyamatokat, tudhatja, hogy India egyik fő „exportcikkét” éppen a magasan kvalifikált, kiválóan iskolázott emberek adják, akiket az ország nem tud foglalkoztatni. Van tehát egy széles társadalmi réteg, mely túlképzett az ország fejlettségi szintjéhez képest. E jelenség hátterében azonban nem az iskolázás általánosan magas színvonala és a tanulásból adódó felemelkedési lehetőség áll. E magasan képzett személyek túlnyomó többsége ugyanis brahman, akik családjai évezredek óta a tudás kizárólagos birtokosai. Csak éppen a mai fiatalok nem a hagyományos isteneknek szolgálnak, hanem a modern „vallások”, a matematika, a biológia, a fizika, a kémia titkait kutatják. Tudásuk ellenére azonban nem javíthatnak meg például egy gépet, hiszen a brahmanok nem piszkolhatják be a kezüket. Ezért állnak India útjai mellett tömegével lerobbant járművek, hiszen azok javításához sokszor csak könyvekből megszerezhető ismeretek kellenek, ehhez viszont olvasni kell tudni, ám ez ma még többnyire csak a kiváltságosoknak adatik meg (*Crome, L. 1993*). Talán éppen tisztasága miatt is annyira népszerű Indiában a számítástechnika, a programozás.

6. ábra: Az írni-olvasni tudók aránya India szövetségi államaiban és területein

a) 1991

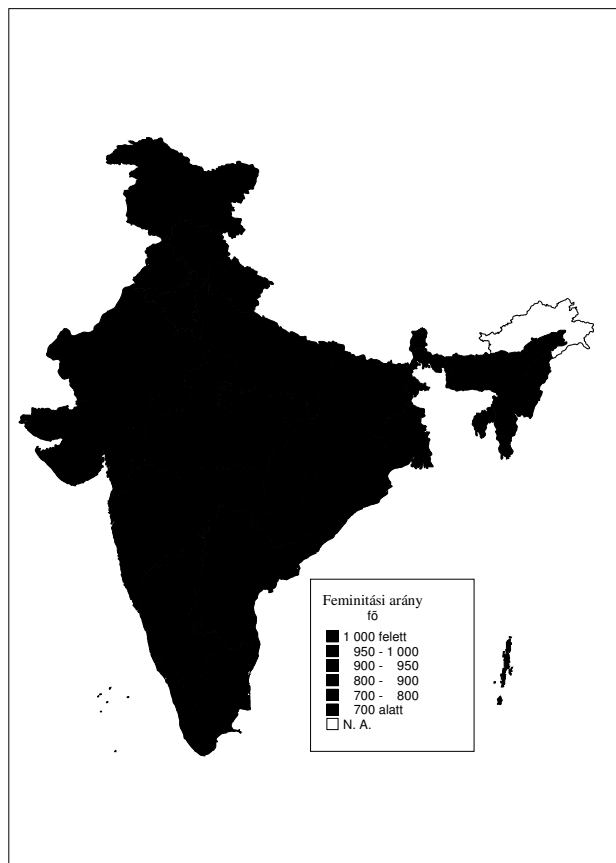

b) 2001

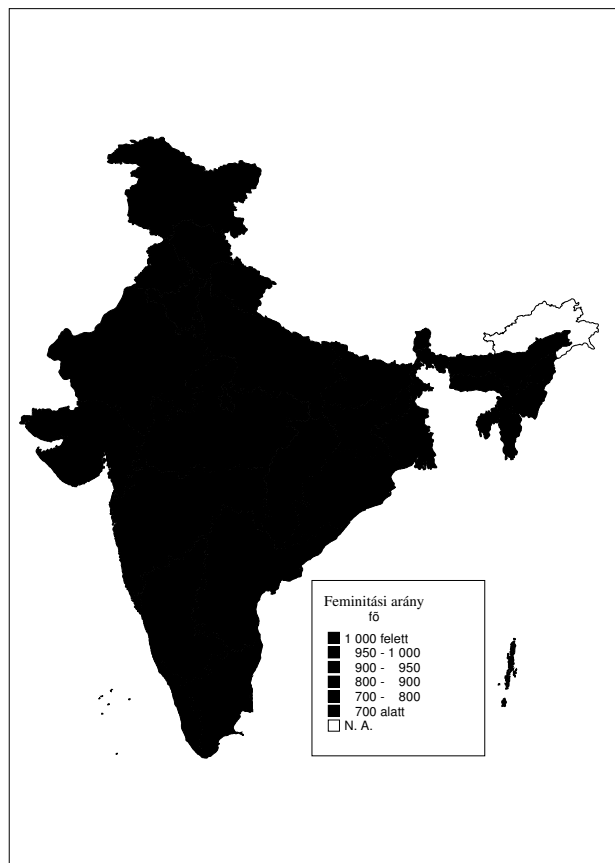

7. ábra: A feminitási arány változása India szövetségi államaiban és területein (a: 1901; b: 1951; c: 2001)

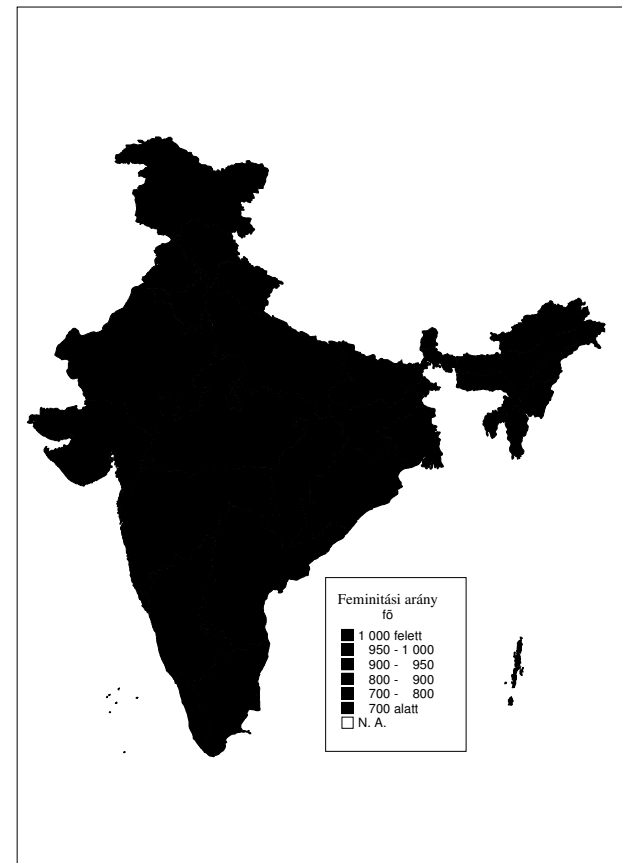
a) 1901

b) 1951

c) 2001

India lakosainak életében a házasság az egyik legnagyobb és legfontosabb esemény. Bármily szegény is az érintett leány családja, erre az alkalomra mindent megvesznek, ami szükséges a pompához. Indiában ugyanis a lány apjának fizetnie kell, ha férjhez akarja adni gyermekét. Kötelező hozomány van, melynek értéke társadalmi rétegenként változik. Egy-egy szegényebb apa akár egész életére is eladósodik, csak hogy kifizesse lánya lakodalmát. A fiúgyermek családja számára annak kiházásítása nem más, mint óriási esély az egyébként aligha remélt felemelkedésre. Indiában szinte hisztériává vált a hozományvadászat; ne csodálkozzunk tehát azon, hogy egy leánygyermek születését igen sok család valóságos tragédiaként éli meg (*Crome, L. 1993*). Indiában a függetlenséget követően, a piaczgazdasági folyamatok uralomra kerülésével sok tekintetben alapvetően megváltozott az élet. Ma már egyre több ember számára elérhetők a különféle fogyasztási javak, a televízió pedig – ha éppen van áram az adott településen – házhoz hozza a nyugati életstílust és vele az új igényeket a többre, a jobbra. Ilyen szemszögből nézve a folyamatokat már érthetőbb, hogy a földi dolgokról való lemondás boldogságát hirdető hindu gondolkodás – legalábbis a lakodalm idejére – háttérbe szorul és helyét átveszi a szerzés kényszere. A nők társadalmi helyzete tehát India legtöbb, főleg falusias vidékein egyre romlik. Ez az egyik fő oka annak, hogy a feminitási arány a korábban leírtak szerint egy torz társadalom képét rajzolja fel, ahol az egész múlt század folyamán nőtt a férfiak nőkhez viszonyított aránya és csak a legutóbbi évtizedben látszik megállni, sőt talán megfordulni ez a tendencia. A feminitási arány az egyetlen olyan változónk, mely viszonylag erős és szignifikáns kapcsolatot mutat a népességnövekedés évtizedes mértékével. A korrelációs együtthatók értékének előjele fordított arányosságra utal, vagyis általában azokon a területeken nőtt legnagyobb mértékben a lakosság száma 1991-2001. között, ahol a férfiak számához képest a legkevesebb nő élt. Nőtöbbség egyedül az írni-olvasni tudást tekintve is kitüntetett helyzetben lévő Kerala államot jellemzi, ahol – mint láttuk – a leglassabb ütemben gyarapszik a lakosság lélekszáma az utóbbi évtizedekben. (Emellett Pondicherry szövetségi területen regisztráltak 2001-ben 1001-es, vagyis tökéletesen kiegyenlített képet mutató feminitási arányt.) A férfiak számához képest a legkevesebb nő viszont a többi szövetségi területen él, mely vidékein Indiának szinte minden évtizedben kiugróan magas mértékű népességnövekedést tapasztaltunk. Ám tanulságos az is, hogy Punjabban, Haryanában, Sikkimben és Uttar Pradeshben a feminitási arány értéke még a 900-as szintet sem éri el (7. ábra)! Ezek mind északi és igen gyors ütemben gyarapodó államok. Ellenben délen még a legnagyobb nemi aránytalansággal jellemezhető Goában is 960 nő él 1000 férfi mellett; a többi déli államban, Andhra

Pradeshben, Karnatakában és Tamil Naduban – Kerala mellett – ennél kedvezőbb arányt tapasztalunk

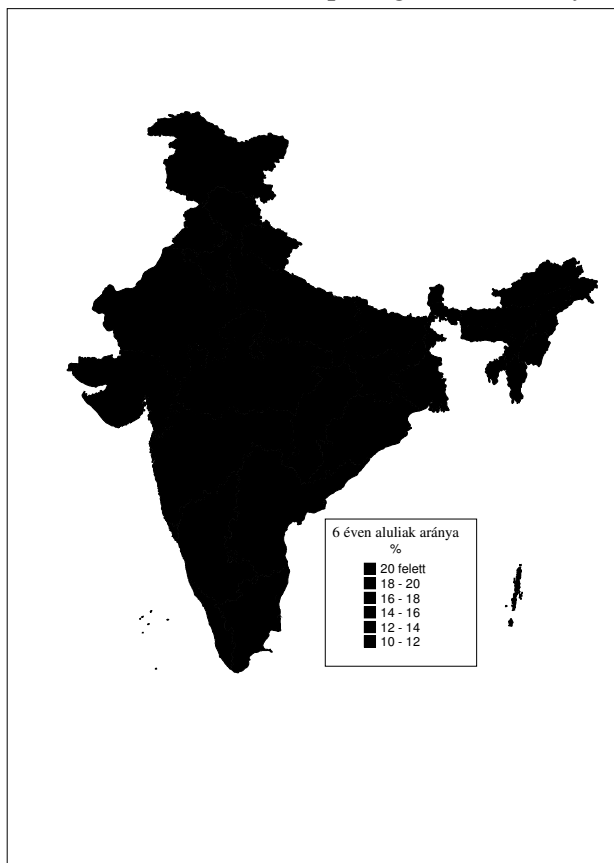
Az általunk elvégzett további korrelációs vizsgálatok már nem mutatnak szoros és szignifikáns kapcsolatokat. Egyedül a népességnövekedésnek a hat éven aluliak arányával mért korrelációs együtthatója mutat elfogadható szignifikancia szintet, ám a kapcsolat itt is inkább gyengének mondható, mint közepes erősségűnek. Mindenesetre lényegesen egyöntetűbb példasort találnánk a tekintetben, hogy a lakosság lélekszáma ott nőtt legnagyobb mértékben, ahol a legfiatalabbak aránya a legmagasabb volt, mint arra, hogy a városodottság, a népsűrűség, vagy épp a jövedelemszint miként befolyásolta a növekedést. E változók regionális egyenlőtlensége ugyanis egészen más képet mutat, mint amit az utolsó vizsgált évtized népességnövekedésénél tapasztaltunk (8. ábra). Mint a korrelációs együttható értéke is mutatja, a hat éven aluliak népességen belüli aránya hozható leginkább kapcsolatba a népességnövekedés regionális differenciáltságával. Ennek hátterében az áll, hogy többnyire ott növekszik leginkább a lakosság száma, ahol az azt megelőző időszakban is. (Ha hosszútávon, paneladatokat felhasználva vizsgálnánk e két jelenség kapcsolatát, valószínűleg szorosabb összefüggést találnánk, mivel egy-egy kiragadott időpont vizsgálati eredményeit erősen befolyásolják az adott időszakban több állam területén is bekövetkezett növekedési ütem-béli ingadozások.) A népsűrűség értékei viszont erősen függenek a természeti viszonyoktól, illetve attól, hogy egy-egy államnak végül is mekkora terület jutott a nehéz természeti körülményekkel, így alacsony népsűrűséggel jellemezhető vidékekből, vagy mennyi a lakható és megfelelő mennyiségű élelmiszert termelni képes tájból.

Indián belül azokban az államokban a legnagyobb a népsűrűség, ahol elvileg rendszeresen és kiszámíthatóan jön az eső. Ilyen területeket találunk Uttar Pradesh keleti vidékeitől Biharon át Nyugat-Bengálig, Assamban, a Brahmaputra völgyében, vagy épp Kerala tengerparti síkságain (*Johnson, G. 1998*). Ha viszont elmarad a monszun, az óriási problémákat okoz. India ezen vidékein az urbanizáció szintje még az országosan jellemző szinttől is lényegesen elmarad; jelentős falusi tömegek élnek itt, kiszolgáltatva a monszun szeszélyeinek. Nagy népsűrűségi értékeket tapasztalunk ott is, ahol az állandó öntözés lényegében függetlenítette a mezőgazdaságot az időjárás változékonyságától. E területeken általában némi iparosításra is sor került. Északon ilyen például Uttar Pradesh nyugati fele, Punjab, vagy épp Haryana, délen pedig Andhra Pradesh és Tamil Nadu állam. Ellenben jócskán találunk olyan területeket is az országban, ahol a talaj túlságosan szegény ahhoz, hogy növénytermesztést folytathassanak rajta, akár még öntözéssel is (Közép-India hegyvidékei, az Északnyugat-Dekkántól Rajasthanig és Kachhig tartó sziklás, sivatagos és

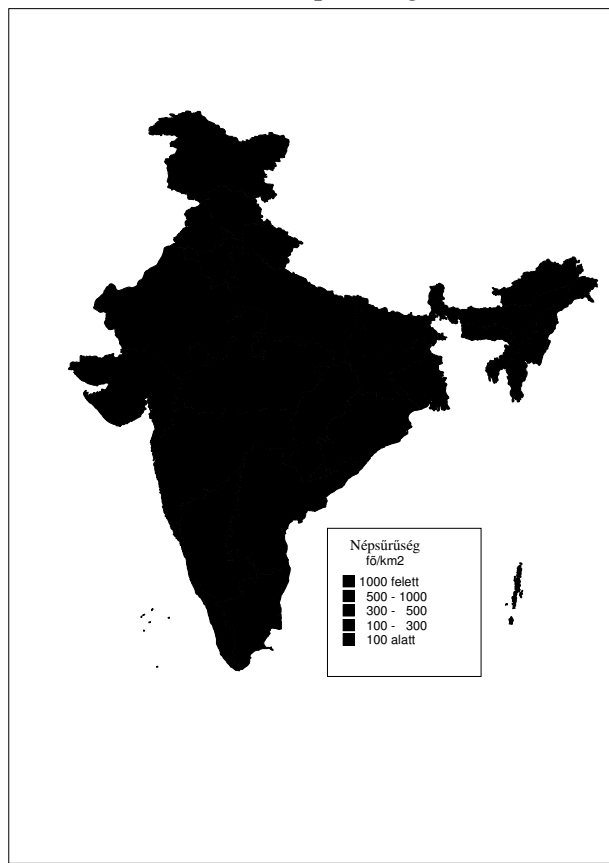
szikes vidék). Ezeken a tájakon nagyon alacsony a népsűrűség a Himalája hegyvidéki körzeteihez, az északkeleti államok igen csapadékos erdőségeihez és az ország északnyugati száraz vidékeihez hasonlóan. A népesség területi eloszlása tehát szoros kapcsolatban áll a gazdálkodás elemi feltételeivel és minőségi jellemzőivel (*Szegedi N. 1991*). Körzet-szintű vizsgálatok helyenként már kimutatták, hogy a népességnövekedés súlya a termékeny és sűrűn betelepült területekről éppen e mostohább természeti viszonyokkal jellemezhető tájakra kezd áttolódni. Ez azt jelenti, hogy India legtermékenyebb földjei elérték eltartóképességük felső határát, ami várható is volt, hiszen a – gyakorlatilag csak a hazai piacra termelő – mezőgazdaság mindezidáig – az ún. zöld forradalom eredményeinek köszönhetően – egy lépéssel a népességnövekedés előtt tudott járni, ami elképesztően gyors bővülést és – ezzel párhuzamosan – az eszközök fokozott igénybevételét jelentette (*Simon Gy. 2001*). A kevésbé kedvező tájak mezőgazdaságát viszont csak öntözéssel, modern technológiák alkalmazásával és helybeli ipartelepítéssel lehetne hatékonyabbá tenni, ami viszont jelentős beruházásokat igényel (*Durand-Dastès, F. 1999; Johnson, G. 1998*).

8. ábra: A vizsgált társadalmi jelenségek területi egyenlőtlenségei Indiában, 2001.

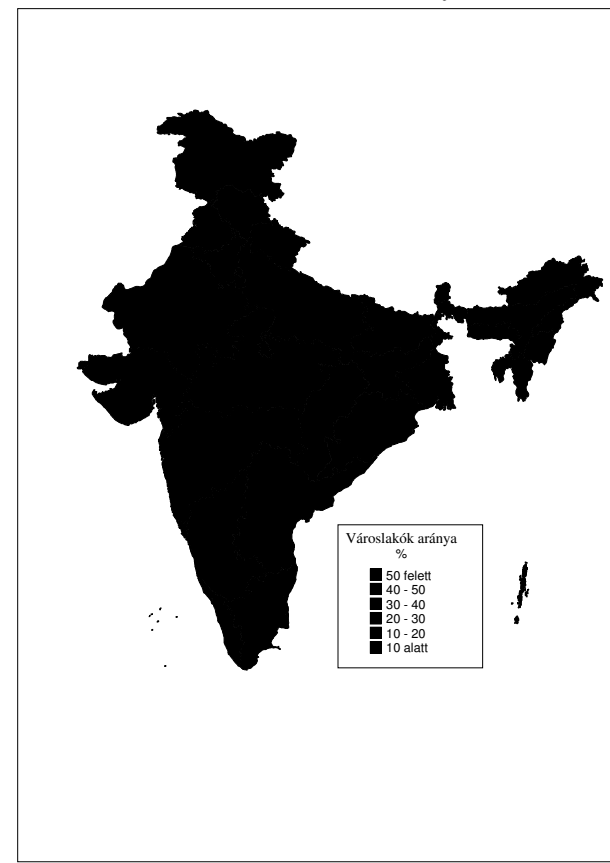
a) hat éven aluliak népességen belüli aránya

b) népsűrűség

c) városlakók aránya

A 6. táblázatban szereplő jellemzők közül mindössze e három esetben tudtunk mind a 35 területegységre megfelelő adatsort összeállítani, így a jövedelmi különbségeket, illetve a 18 év alatti házas asszonyok női népességen belüli arányának regionális differenciáltságát nem állt módunkban térképen ábrázolni.

Az urbanizáltság szintje, mint láttuk, igen alacsony az országban, azon belül is leginkább a nagy népsűrűségű, elsősorban mezőgazdasági karakterű vidékeken (Bihar, Uttar Pradesh, Chhatisgarh), valamint éppen a már említett, mostoha természeti viszonyaik miatt ritkán lakott tájakon. A meglévő városok viszont folyamatos átalakuláson mennek keresztül, mivel óriási embertömegeket vonzanak magukhoz, akik a jobb megélhetés reményében sorra hagyják el falvaikat. Nincs tehát egy véglegesen kialakult, megállapodott város-struktúra, ahol világos feltételei és lehetőségei lennének mindenki számára a munkának, a tanulásnak, az otthonteremtésnek. Épp e bizonytalan szociális környezet, valamint az igazgatás és az épített infrastruktúra hiányosságai következtében alakultak ki itt is, mint szinte minden nagyobb ázsiai nagyváros körül, széles nyomornegyedek. Ráadásul a városok elsősorban a fiatal férfiakat vonzzák magukhoz, amit jól jelez a fertilitási ráta szélsőségesen alacsony értéke Chandigarhban és Delhiben (773, illetve 821 fő 2001-ben). Ilyen körülmények között a városodottság még nem is lehet általános érvényű hatással a népességnövekedés mértékére.

Konklúziók

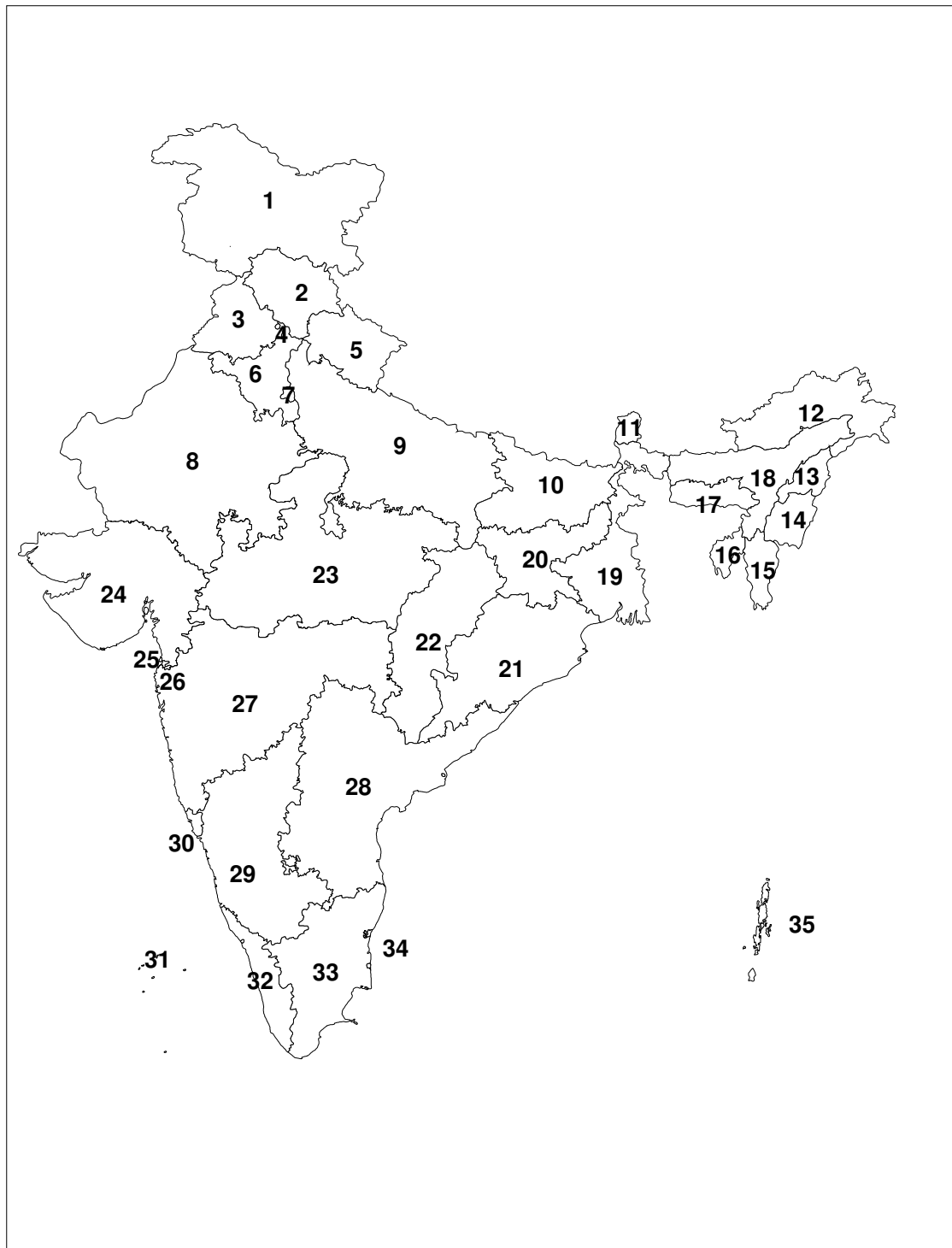
Mint láttuk, a világ második legnépesebb országának még ma is rohamos mértékű népességnövekedése mögött jelentős mértékű regionális differenciáltság áll. Ez egyrészt következik az ország méreteiből, miszerint a megtelepedéshez és megélhetéshez szükséges természeti feltételek igen széles skálán változnak Indián belül. E méretek és persze a (némileg) sajátos történelmi folyamatok eredményezik azt is, hogy Indiában nem alakult ki egységes nemzet; az ország különálló, egymás szavát sem értő népek, népcsoportok egyvelege, akiket elsősorban a közös gyökerek és a hinduizmus mindent átható jelenléte tart össze. Még ma is erősen érzékelhetők azonban bizonyos szeparatista törekvések, melyek komolyságát jól jelzi az is, hogy még az elmúlt években is jöttek létre új, nyelvileg, vallásilag, kulturálisan viszonylag egységes és tulajdonképpen önálló „nemzeti”, regionális identitású emberek által lakott szövetségi államok. Ezt az állandó mozgásban lévő országot érintették meg a XX. század forradalmi változásai mind politikai, mind gazdasági, mind egészségügyi téren. Az éppen csak függetlenné vált országnak igen hamar szembesülnie kellett a létét belülről fenyegető veszéllyel, az önmaga által táplált, ám saját maga ellen forduló óriási mértékű és szinte kontrollálhatatlan népességnövekedéssel. Ennek gazdasági és társadalmi hatásait részben mi is érintettük, melyek közül még egyszer ki kell emelnünk a mezőgazdaságra rótt óriási terheket, az élelmezés nehézségeit. Indiában már régóta nincsenek művelésre alkalmas szűz földek, így az ellátási problémákat csakis a termelés hatékonyabbá

tételével lehet megoldani. Ez az elmúlt ötven évben részben sikerült is, de hamarosan már nem lehet tovább fokozni azt, az ellátandó népesség viszont még mindig évi átlagban 20%-kal gyarapszik. Átgondolt és igen hatékony népesedéspolitikára van tehát szükség. Ezt már igen korán felismerték az ország vezetői is, meg is születtek az elvi intézkedések, ám a hatékonyság elmaradt. Gátolja ezt a nyelvi széttagoltság, és itt nemcsak magára Indiára, de az egyes államokra is gondolunk. Nehéz elfogadtatni a modern elveket ott, ahol általában igen alacsony az emberek műveltsége, ahol gondot okoz az olvasás és az írás, ahol még mindig évezredek hiedelmek és szokások kötik gúzsba a lakosság nagy részét, főleg a falvakban. Számtalan kutatás számszerűsítve is bebizonyította már, hogy mekkora hatása van az analfabétizmusnak – főleg a nők körében – és a nők hátrányos szociális megkülönböztetésének a népességnövekedésben, a népesedéspolitika eddigi sikertelenségében. Nyilvánvaló, hogy ezeken a tényezőkön kellene változtatni, javítani, hogy eredményeket tudjanak elérni a jövőben. De épp ezek azok a társadalmi jellemzők, melyeken nagyon nehéz valamit is mozdítani. A kilencvenes évek már érzékelhető eredményeket hoztak ugyan az írni-olvasni tudás elterjesztése terén, de ez még mindig kevés. És azt sem lehet mondani, hogy a gazdasági fellendülés önmagától megoldja majd a gondokat. Igen aktív és szívós munkával lehet csak megállítani e rohanó gyarapodást: járni kell házról-házra és felvilágosítani, meggyőzni az embereket. Ez azonban a mai Indiában még szinte elképzelhetetlen. Az országot még mindig behálózzák a bürokrácia útvesztői, virágzik a korrupció és a hivatalnokok a tényleges hatalom birtokosai, még ha demokráciának nevezik is a rendszert. Nekik egyszerűen nem érdekük, vagy inkább nem éri meg, hogy a falvakat járják és beszéljenek olyan célokról, amit a hallgatóság nagy része talán fel sem fog. Az államokat vezető pártok pedig a hatalommal, vagy épp annak megszerzésével vannak elfoglalva és nyilvánvalóan a gyors és látványos eredményekre törekednek újraválasztásuk reményében, például a munkahelyteremtés, a mezőgazdasági termelés, az egészségügyi rendszer javítása terén. Mint láttuk, Dél-Indiában már elindultak bizonyos kedvező változások, északon viszont még mindig egyeduralkodó a nagycsalád modellje, ami a mai, már viszonylag kedvező egészségügyi viszonyok mellett meg is tud valósulni. A megfelelő társadalombiztosítás hiányában az emberek még mindig sok gyermeket vállalnak, hogy legyen, aki eltartja őket öreg korukban. Van tehát min változtatni, mit megreformálni Indiában, hogy a jövőben is fennmaradhasson ez az ország, ne roppanjon össze saját súlya alatt. És persze mindezt úgy kell megtenni, hogy ez a társadalom megmaradjon annak, ami: indiainak.

Irodalom

- Crome, L. (1993): India. Az ország arcképe. In.: L. Jeszenszky Á. (szerk.): *Ázsia, Ausztrália. Pekingtől Sidneyig*. Ezerarcú világunk sorozat. Dunakönyv Kiadó, Budapest.
- Durand-Dastès, F (1999): Population et développement en Inde. *L'Information Géographique*. 63/4. pp. 147-157.
- Family Welfare Programme in India: *Yearbook 2001*. Ministry of Health and Family Welfare, Government of India. <http://indiabudget.nic.in>
- Gans, P. (2000): Approaches explaining regional differences in fertility decline in India. *Erdkunde*. 54/3. pp. 238-249.
- Gans, P. – Tyagi, V. K. (1999): Regionale Unterschiede in der Bevölkerungsentwicklung Indiens. *Geographische Rundschau*. 51/3. pp. 103-110.
- Gans, P. – Tyagi, V. K. (1994): Spatio-temporal variations in population growth in India since 1901. *Petermanns Geographische Mitteilungen*. 138/5. pp. 287-296.
- Gáthy V. (1997): Ötven. *Társadalomkutatás*. 3/4. pp. 177-205.
- Hunyadi L. (1995): *A világ vallásföldrajza*. Végeken Kiadó, Budapest.
- Johnson, G. (1998): *Az indiai világ atlasza*. Helikon Kiadó – Magyar Könyvklub, Budapest.
- Klinger A. (1996)(szerk.) *Demográfia*. ELTE ÁJK Statisztikai és Jogi Informatikai Tanszék. KSH, Budapest.
- Probáld F. (1998): Ázsia társadalomföldrajza. In: Probáld F. – Horváth G. (szerk.) *Ázsia, Ausztrália és Óceánia földrajza*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- ifj. Simon Gy. (2001): Egy potenciális „elefánt”: India. *Statisztikai Szemle*. 79/2. pp. 178-197.
- Surányi S. (1978): *India gazdasága*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Szegedi N. (1980): Elő-India. *Földrajzi Közlemények*. 28/3. pp. 257-272.
- Szegedi N. (1991): India. In: Sárfalvi B. (szerk.) *Ázsia, Ausztrália, Óceánia gazdaságföldrajza..* Tankönyvkiadó, Budapest. pp. 5-37.
- Szegedi N. (1998): India. In: Probáld F. – Horváth G. (szerk.) *Ázsia, Ausztrália és Óceánia földrajza*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. pp. 82-107.
<http://mapsofindia.com/stateprofiles>

INDIA REGIONÁLIS BEOSZTÁSA (2004)

India regionális beosztása

1	Jammu & Kashmir	19	West Bengal
2	Himachal Pradesh	20	Jharkhand
3	Punjab	21	Orissa
4	Chandigarh	22	Chhattisgarh
5	Uttaranchal	23	Madhya Pradesh
6	Haryana	24	Gujarat
7	Delhi	25	Daman & Diu
8	Rajasthan	26	Dadra & Nagar Haveli
9	Uttar Pradesh	27	Maharashtra
10	Bihar	28	Andhra Pradesh
11	Sikkim	29	Karnataka
12	Arunachal Pradesh	30	Goa
13	Nagaland	31	Lakshadweep
14	Manipur	32	Kerala
15	Mizoram	33	Tamil Nadu
16	Tripura	34	Pondicherry
17	Meghalaya	35	Andamans
18	Assam		

ÖSSZEFOGLALÓ

A népességnövekedés regionális különbségei Indiában

Tanulmányunk India népességnövekedésének kérdéseivel foglalkozik. Rövid történeti áttekintést követően a nyers születési és halálozási rátákon keresztül megvizsgáljuk, miként is változott az ország népességszáma az elmúlt évszázadban, nevezetesen az 1901. és a 2001. évi népszámlálás között, bemutatva a népességnövekedés négy elkülönített szakaszának jellegzetességeit. Majd ismertetjük India regionális rendszerének alapjait, a szövetségi államok és szövetségi területek főbb földrajzi jellemzőit. További vizsgálatainknak e 35 terület egység képezi az alapját. Tanulmányunk fő kérdése a népességnövekedés regionális különbségeihez kapcsolódik: térképek és idősoros adatok segítségével évtizedről-évtizedre elemezzük, hogy az országos szinten már bemutatott és jellemzett népesedési folyamatok mögött milyen területi differenciák állnak, hogy az egyes nagy töréspontok, a növekedésre hatással lévő demográfiai jelenségek milyen területi vonatkozásokkal bírnak. Végül igyekszünk párhuzamot vonni a népességnövekedés és egyéb társadalmi jellemzők térbeli egyenlőtlenségei között. Tanulmányunk néhány konklúzió levonásával zárul.

ABSTRACT

Regional differences of population growth in India

This paper deals with the problem of population growth in India. Following a historical review we examine by means of crude birth rates and death rates how the number of population of the country changed between the census of 1901 and 2001, in order to present the characteristics of four phases of the population growth. Then we describe the bases of regional system of India and the most important geographical characteristics of states and union territories. This 35 regions form the bases of our investigation. The principal topics of this paper are connected to the regional inequalities of population growth: with the help of maps and longitudinal data we analyse from decade to decade the spatio-temporal differences of the demographic processes of India. Finally, we connect the regional inequalities of population growth with the regional inequalities of other social features.

ⁱ India teljes területe 3287590 km², melyből 314400 km² tengeren található (<http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/in.html>). A legutóbbi népszámlálás eddig nyilvánosságra hozott adatai között nem szerepel a szövetségi államok területe, így azt a megadott népsűrűség és népességszámok segítségével számítottuk ki. A kapott végösszeg némileg elmarad a hivatalos értéktől, amit minden bizonnyal az okoz, hogy a tengeri területek egy részét nem vették figyelembe a népsűrűség kiszámításakor.